

# POLITOLOGICKÁ REVUE



CZECH POLITICAL SCIENCE REVIEW

1 / 2 0 1 6

KAREL B. MÜLLER

K čemu instituce? Jsme přeci samí slušní lidé! Příčiny, důsledky a řešení nedůvěry v zastupitelské sbory v Česku

KAROLÍNA MUSILOVÁ

Národní park Šumava a obce na jeho území: Případ postmateriálního štěpení?

ONDŘEJ KLAPAL

Co strany sdílejí na Facebooku? Analýza příspěvků českých politických stran před volbami 2010 a 2013

KRZYSZTOF KRAKOWSKI

State capacity and violence in civil war: Counterintuitive evidence from Colombia

JANA HOVORKOVÁ

Františkova mentální mapa nedostatečné důstojnosti člověka konstruovaná projevy Urbi et Orbi

# POLITOLOGICKÁ REVUE

## Redakční rada /

Jan Němec (šéfredaktor), Štěpán Drahokoupil (výkonný redaktor)  
Ladislav Cabada, Vladimíra Dvořáková, Vlastimil Fiala, Vít Hloušek, Michal Kubát,  
Zdenka Mansfeldová, Jan Outlý, Blanka Říchová, Lukáš Valeš, Milan Znoj

## Redakční okruh /

Marek Bankowicz (Krakov), Peter Bugge (Aarhus), Seán Hanley (Londýn),  
Petr Kopecký (Leiden), Alenka Krašovec (Lublaň), Kevin Deegan-Krause (Detroit),  
Darina Malová (Bratislava), Françoise Mayer (Praha), Jacques Rupnik (Paříž),  
Dieter Segert (Vídeň), Jacek Sroka (Vratislav), Tom Thieme (Chemnitz)

Časopis vychází dvakrát ročně (léto, zima).

Cena jednotlivého čísla 150 Kč, celoroční předplatné 300 Kč.

## Objednávky předplatného /

[www.cspv.cz/index.php/cz/politologicka-revue/online-objednavka](http://www.cspv.cz/index.php/cz/politologicka-revue/online-objednavka)

Časopis vychází od roku 1994, od roku 1995 procházejí rukopisy  
oboustranně anonymním recenzním řízením.

**Informace pro autory /** [www.cspv.cz/index.php/cz/politologicka-revue](http://www.cspv.cz/index.php/cz/politologicka-revue)

Časopis je poskytován redakcím časopisů International Political Science  
Abstracts – Documentation Politique Internationale a The Central  
European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH) a databázím  
EBSCO Political Science Complete, C.E.O.L. a ProQuest Political Science.  
Politologická revue je dále indexována v mezinárodní databázi ERIH Plus.

Vydává Česká společnost pro politické vědy

Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3

[www.cspv.cz](http://www.cspv.cz)

E-mail: [nemecj@vse.cz](mailto:nemecj@vse.cz)

Jazykové korektury anglických textů / Jeremy Alan Garlick

Grafické řešení / Lenka Prokopová | designed by Le

Tisk / SWL – ofsetová tiskárna, Středohorská 549, Praha 10

Časopis vychází s finanční podporou Akademie věd ČR.

Evidenční číslo periodického tisku MK ČR E 6999

ISSN 1211-0353

**Articles**

- Karel B. Müller* / Why Institutions? We are indeed all decent people!  
Causes, consequences and solutions of distrust in representative  
bodies in the Czech Republic ..... 5
- Karolína Musilová* / Šumava National Park and its municipalities:  
The case of post-material cleavages? ..... 41
- Ondřej Klapal* / What do parties share on Facebook?  
An analysis of Czech political parties' posts before 2010  
and 2013 elections ..... 69

**Research Notes**

- Krzysztof Krakowski* / State capacity and violence in civil war:  
Counterintuitive evidence from Colombia ..... 97
- Jana Hovorková* / Francis' mental map of insufficient human  
dignity constructed through messages Urbi et Orbi ..... 117

**Book Reviews**

- ..... 135

**Stati**

- Karel B. Müller* / K čemu instituce? Jsme přeci samí slušní lidé!  
Příčiny, důsledky a řešení nedůvěry v zastupitelské sbory v Česku ..... 5
- Karolína Musilová* / Národní park Šumava a obce na jeho území:  
Případ postmateriálního štěpení? ..... 41
- Ondřej Klupal* / Co strany sdílejí na Facebooku?  
Analýza příspěvků českých politických stran před volbami 2010 a 2013 ..... 69

**Konzultace**

- Krzysztof Krakowski* / State capacity and violence in civil war:  
Counterintuitive evidence from Colombia ..... 97
- Jana Hovorková* / Františkova mentální mapa nedostatečné  
důstojnosti člověka konstruovaná projevy Urbi et Orbi ..... 117

**Recenze**

- Vladimír Naxera* / Daniel Kunštát: Za rudou oponou.  
Komunisté a jejich voliči po roce 1989 ..... 135
- Štěpánka Zemanová* / Pavel Dufek a Hubert Smekal a kol.:  
Lidská práva v mezinárodní politice ..... 138
- Jan Němec* / Donnatela M. Viola (ed.):  
Routledge Handbook of European Elections ..... 142

## K čemu instituce? Jsme přeci samí slušní lidé! Příčiny, důsledky a řešení nedůvěry v zastupitelské sbory v Česku\*

*Karel B. Müller\*\**

*Abstract /*

### *Why institutions? We are indeed all decent people! Causes, consequences and solutions of distrust in representative bodies in the Czech Republic*

*The aim of this article is to interpret the causes and consequences of strengthening or weakening public trust in representative bodies at local and central level in the Czech Republic. The author seeks to answer the questions why in the Czech Republic the public trust in municipal councils is significantly and consistently higher than trust in Parliament, and what implications from such a situation may arise for the efficiency and legitimacy of these institutions. Further the paper discusses issues of interconnectedness between institutional and interpersonal trust, and what tools or measures could be employed in order to protect and strengthen institutional efficiency and democratic legitimacy.*

*Keywords /*

*trust, municipal councils, parliament, political culture, Czech Republic*

---

\* Text vznikl v rámci projektu „Lokální politické elity jako klíčoví aktéři demokratizace“ podpořeném Grantovou agenturou České republiky (GAČR 14-12579S), které tímto děkuji. Děkuji také dvěma anonymním recenzentům za přínosné návrhy a korekce. Pokud jde o rozhovory, jež byly pro zpracování statí využity, někteří respondenti souhlasili s uvedením jména, jiní dali přednost anonymizaci (viz seznam zdrojů).

\*\* Doc. PhDr. Karel B. Müller, Ph.D., katedra politologie Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3. E-mail: mullerk@vse.cz.

## Úvod

Cílem této stati je porozumění příčinám a důsledkům posilování či oslabování veřejné důvěry v zastupitelské sbory na místní a centrální úrovni (v Česku).<sup>1</sup> Je však zřejmé, že otázky starosti o institucionální důvěru a legitimitu institucí mají obecnější povahu. Pokusím se odpovědět na otázku, z jakého důvodu je v Česku veřejná důvěra v obecní zastupitelstva výrazně a setrvale vyšší než důvěra v parlament a jaké důsledky z toho mohou vyplývat pro efektivitu a legitimitu těchto institucí. V příspěvku chci dále diskutovat otázky provázanosti institucionální a mezilidské důvěry. Položím si otázku, jaká východiska se nabízejí, pokud chceme institucionální důvěru a legitimitu (a tím i efektivitu) demokratických institucí aktivně chránit či posilovat.

Text se řídí zásadou metodologické triangulace. Vychází jednak ze studia odborné literatury a dalších sekundárních zdrojů, jednak z tříletého výzkumného projektu, který je zaměřen na výzkum komunální politiky ve třech vybraných obcích (Černošicích, Semilech a Hrádku nad Nisou), tedy také z primárních zdrojů.<sup>2</sup> Zmiňovaný projekt vychází z mého dlouholetého badatelského zájmu o otázky občanské společnosti a politické kultury, ale také ze zúčastněného pozorování institucionálního prostředí a politického provozu v rámci pětileté (od roku 2010 až dosud) zkušenosti zastupitele v obci Černošice. V průběhu tohoto období jsem se jako zastupitel účastnil více než třiceti jednání městského zastupitelstva, zhruba stejného počtu interních jednání politické platformy *Věci černošické*, která mne do volené funkce nominovala, a více než čtyřiceti nejrůznějších jednání orgánů obce a veřejných slyšení se spoluobčany. Ve stejném období jsem se z pozice představitele veřejné moci účastnil více než dvou set více či méně formálních jednání a rozhovorů se spoluobčany Černošic o nejrůznějších otázkách obecního významu a více než tří desítek rozhovorů s představiteli veřejné moci z jiných místních samospráv. Musím přiznat, že tato zkušenost, kterou jsem zaznamenával a zpracovával formou terénního deníku, mi nabídla nedocenitelnou teoretickou inspiraci i empirický materiál. Zde diskutované argumenty a hypotézy opírám také o data z vlastního dotazníkového šetření.<sup>3</sup> Na zpracovávání kvantitativních dat, která jsou postupně doplňována komplementárními kvalitativními daty, průběžně pracujeme. V současné době máme k dispozici také 15 hloubkových (zhruba 1,5 hodinových) polostrukturovaných rozhovorů se zastupiteli tří zmíněných obcí a jeden 2,5 hodinový rozhovor s občanským aktivistou ze Semil.

Naš primární výzkum postupuje metodou případové studie a pro potřeby předloženého obecného příspěvku není nutné podrobněji představovat metodologii sběru a vyhodnocování dat či charakteristiku jednotlivých obcí. Je ale třeba říci, že tři zkoumané obce byly vybrány na základě předpokladu nadprůměrné kvality místní občanské společnosti i samosprávy, která se vyznačuje vysokou mírou efektivity, otevřenosti a transparentnosti (pro stručnost dále označovány jako „progresivní“ obce). Jedním z mnoha indikátorů tohoto předpokladu byla skutečnost, že v roce 2012 se dvě z těchto obcí umístily na prvních dvou místech (Černošice na prvním, Semily na druhém místě) v soutěži otevřenosti

a transparentnosti veřejné správy, kterou každoročně organizuje veřejně prospěšná organizace *Otevřená společnost*. Oprávněnost výběru obcí posiluje také skutečnost, že tyto tři obce v průměru vykazovaly oproti celorepublikovému průměru ve srovnatelně velkých obcích s pěti až 15 tisíci obyvateli o téměř 24 procentních bodů vyšší podíl „velmi spokojených“ občanů se „životem v místě bydliště“ (údaj z listopadu 2014); jak ukázaly výzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM), celorepublikový průměr činil v letech 2012–2015 15,5 % (v únoru 2014 to bylo 15,7 %), zatímco naše tři progresivní obce vykazovaly 39 % „velmi spokojených“ občanů, kteří dohromady se „spíše spokojeními“ tvořili téměř 90 % obyvatel obce (IPSOS, 2014).<sup>4</sup>

## **Transparentnost a otevřenost institucí jako zdroj jejich reflexivity a veřejné důvěry?**

Transparentnost i otevřenost politických institucí bývá všeobecně považována za klíčový zdroj institucionální důvěry a za podstatný znak či dokonce za nutný předpoklad odpovědného vládnutí. Je potřeba říci, že pokud hovoříme o odpovědnosti či důvěryhodnosti politických institucí, jedná se o vztahové pojmy, které označují interaktivní proces, nikoli jednostranný tok komunikace či dokonce statický stav. Otevřenost institucí veřejné moci sama o sobě nevede k rozvoji kompetentních institucí a k efektivnímu a odpovědnému vládnutí, pokud není zasazena v sociálním a kulturním prostředí, které umožní rozvinutí otevřenosti institucí směrem k institucionální reflexivitě. Pod pojmem institucionální reflexivity rozumím situaci, kdy jsou instituce komunikačně vybaveny k nepřetržitému monitoringu zájmů a hodnotových orientací „ve svém okolí“ a zároveň disponují dostatečnou racionalizační a expertní kapacitou k jejich komplementárnímu vyhodnocování a k podpoře či ochraně těchto zájmů jakožto „zájmů veřejných“.

Ve vztahu k (interaktivní) otevřenosti je tedy možné hovořit jak o straně nabídky (pokud jde o instituce), tak o straně poptávky (pokud jde o občanskou veřejnost). Reflexivní povaha takovéto otevřenosti se dobře ukazuje v plastičnosti významu pojmu *accountability*, který úzce souvisí s otázkami odpovědnosti (a legitimacy) politických institucí. Pojem někde bývá ne zcela přesně překládán jako „skládání účtů“. Tento překlad ale vystihuje pouze jednu dimenzi významu „odpovědnosti“, a sice dimenzi „nabídky otevřenosti“ ze strany institucí. Za vhodnější považuji překlad „vystavenost veřejné kontrole“. *Accountability* označuje schopnost (*ability*), kdy se instituce aktivně otevírají veřejné kontrole, jejíž výkon však sami o sobě zajistit nemohou. Pokud se politická moc aktivně vystavuje veřejné kontrole, avšak veřejnost zůstává ve výkonu kontroly institucí pasivní, lze konstatovat, že veřejné instituce zůstávají v jistém smyslu neodpovědné, neboť veřejná kontrola vlastně neprobíhá, a instituce tak nemohou reagovat na konkrétní poptávku veřejné kontroly.

Také český pojem „odpovědnost“ konec konců implicitně předpokládá aktivní dotazování se a nelze očekávat, že se představitelé veřejné moci budou zodpovídat tehdy, pokud se

nikdo netáže. To by vlastně nebylo z jejich strany příliš racionální, neboť by zbytečně vynakládali (veřejné) prostředky způsobem, jehož účelností by si nemohli být zcela jisti a jehož důsledky by mohly být z hlediska posilování veřejné důvěry a legitimacy institucí třeba i kontraproduktivní. Možná poněkud překvapivě a v rozporu se zavedeným kánonem o vztahu transparentnosti a důvěry ukázala případová studie provedená v Nizozemí zřejmou negativní korelaci mezi mírou transparentnosti vládnutí a veřejnou důvěrou v místní zastupitelstvo (Grimmelikhuijsen, 2010). Není tedy zcela nelogické, pokud se představitelé veřejné moci v situaci, kdy nejsou aktivně a adresně voláni k odpovědnosti, omezí na marketingově orientovanou „práci s veřejností“, jež je založena (v lepším případě) na zjednodušujících demonstrativních či (v horším případě) na manipulativních formách komunikace. V jistém smyslu nemají představitelé institucí v případě „nedotazující se“ veřejnosti jinou „racionálnější“ alternativu. Stručně řečeno, transparentnost a otevřenost institucí pouze na straně nabídky sama o sobě nevede k efektivnímu a odpovědnému vládnutí. Odpovědné a reflexivní instituce předpokládají, že existuje pocit odpovědnosti také na straně poptávky, tedy že se také občané cítí odpovědní za výkon „svých“ institucí. Jinými slovy, že instituce přijmou za své. V této souvislosti se nabízí sugestivní otázka, jak zajistit odpovědné vládnutí v prostředí politické kultury veřejné neodpovědnosti za demokraticky volené instituce. Nebo jinak, pokud odpovědnost vztáhneme k otázkám důvěryhodnosti: jak důvěryhodně vládnout v prostředí všeobecné nedůvěry? A lze to vůbec? Tím se dostáváme k otázkám politické legitimacy a důvěry.

Většina sociálních badatelů označuje za hlavní zdroj legitimacy celého politického systému občanskou veřejnost (Müller, 2016) a zastupitelské sbory, na které je v přímých volbách moc lidu delegována, patří ve všech liberálních demokraciích z hlediska řetězce legitimacy k instituci nejdůležitější. V Československu vedla dvougenerační komunistická zkušenost s likvidací politického pluralismu a liberálního parlamentarismu k decimaci občanské veřejnosti a k výraznému posílení kultury nedůvěry. Podle mnohých sociálních vědců (Možný, 1999; Sztompka, 1998) spočívá nejpalcivější dědictví komunismu, jež brání rozvoji občanské veřejnosti a odpovědného i efektivního vládnutí, právě v přetrvávající krizi důvěry. Zygmunt Bauman rozlišil ve své přednášce, kterou přednesl v roce 2002 na Universitě Karlově v pražských Jinonicích, tři roviny důvěry: důvěru v instituce, důvěru v druhé a důvěru v sebe. Nedůvěra v instituce, nedůvěra v druhé (neznámé) a nedostatek občanské sebedůvěry či sebevědomí představují tři specifické roviny krize důvěry. Sociální vědci dlouhodobě diskutují o tom, zda mezi těmito rovinami ne/důvěry existují systematické vazby, a pokud ano, tak jaké (Fukuyama, 1995; Sedláčková, 2012; Sztompka, 1999). Osobně jsem přesvědčen o tom, že mezi zmiňovanými rovinami důvěry existuje vysoká míra provázanosti. Dokonce se domnívám, že ne/důvěra má tendenci prosakovat (*trickle down*) z institucionální a mezilidské roviny také do individuální roviny, kde se projevuje nedostatkem občanských kompetencí a sebedůvěry. Ačkoli je obtížné od sebe tři zmiňované roviny důvěry analyticky (a někdy i koncepčně) oddělit, v následující části se zaměříme na otázky institucionální důvěry. Následně na to se zaměříme na rovinu mezilidské důvěry (v druhé neznámé lidi) i na rovinu občanské sebedůvěry.



## Kontext institucionální ne/důvěry v parlament a v místní zastupitelstva

Václav Bělohradský na svých veřejných prezentacích opakovaně trefně poznamenává, že Češi umějí opozici vůči politice, nikoli však politickou opozici. Jak ukazují výzkumy Lukáše Linka (Linek, 2010; Linek, 2013), dlouhodobě jsou zhruba dvě třetiny českých občanů přesvědčeny o tom, že politické instituce a jejich představitelé se starají pouze o své osobní zájmy. Například výzkum CVVM z února 2012 ukazuje, že celých 85 % občanů se domnívá, že politici se o názory občanů nezajímají (CVVM, 2012). V březnu 2014 bylo podle CVVM 75 % respondentů přesvědčeno, že většina či téměř všichni občané ve veřejných funkcích jsou aktivní součástí korupčního systému (CVVM, 2014). Tato mínění se pochopitelně odráží na vztahu veřejnosti k politickému režimu jako takovému.

Institucionální důvěra je v Česku nepochybně ovlivněna nejen komunistickým dědictvím, ale také polistopadovou zkušeností. Je oprávněné argumentovat tím, že vysoká míra institucionální nedůvěry je způsobena zejména četnými nedostatky polistopadové demokratizace a privatizace (Linek, 2010; Linek, 2013; Sedláčková, 2012). Zároveň však platí, že polistopadové nadšení nepředstavovalo spolehlivý a dostatečně vydatný demokratizační zdroj a že komunistické dědictví výrazně přispělo k oněm zmiňovaným nedostatkům polistopadové demokratizace. Dvougenerační zkušenost nesvobody a destrukce veřejné sféry posilovaly vnímání veřejných institucí jakožto represivních nástrojů držitelů politické moci. Celé polistopadové demokratizační období je možné charakterizovat jako snahu o transformaci represivního vnímání institucí směrem k vnímání demokratickému a liberálnímu. V liberální demokracii by instituce měly občanům pomáhat a chránit je, i když někdy nevyhnutelně také pomocí represivních prostředků. Do jaké míry lze takovou transformaci institucionální kultury v Česku považovat za úspěšnou, to je samozřejmě otázka k diskusi. Osobně se domnívám, že dostatečná liberalizace institucionální kultury v Česku zatím neproběhla, ačkoli je třeba jedním dechem dodat, že formování institucí není v žádné liberální demokracii definitivní či uzavřený proces a ani – z povahy liberální demokracie – být nemůže.

Jak výstižně připomíná Giddens (2007), přežití demokracie závisí na schopnosti občanů investovat důvěru ve „své“ instituce. Občansky kompetentní investice důvěry ve veřejné instituce pochopitelně předpokládá, tak jako každá odpovědná investice, pravidelný monitoring a přehodnocování investice; Giddens hovoří v této souvislosti o „aktivní“ důvěře. Kritická (aktivní) nedůvěra sama o sobě může být pro demokracii žádoucím jevem a jistou mírou obezřetnosti a aktivní ne-důvěry vůči politické moci lze jistě označit za zdravý liberální instinkt. Je však třeba rozlišovat mezi aktivním ověřováním investované důvěry, které je motivováno oslabenou důvěrou či dokonce její absencí, a předsudečnou pasivní nedůvěrou, která vychází z jistého pocitu odcizení či beznaděje ve vztahu k institucím.

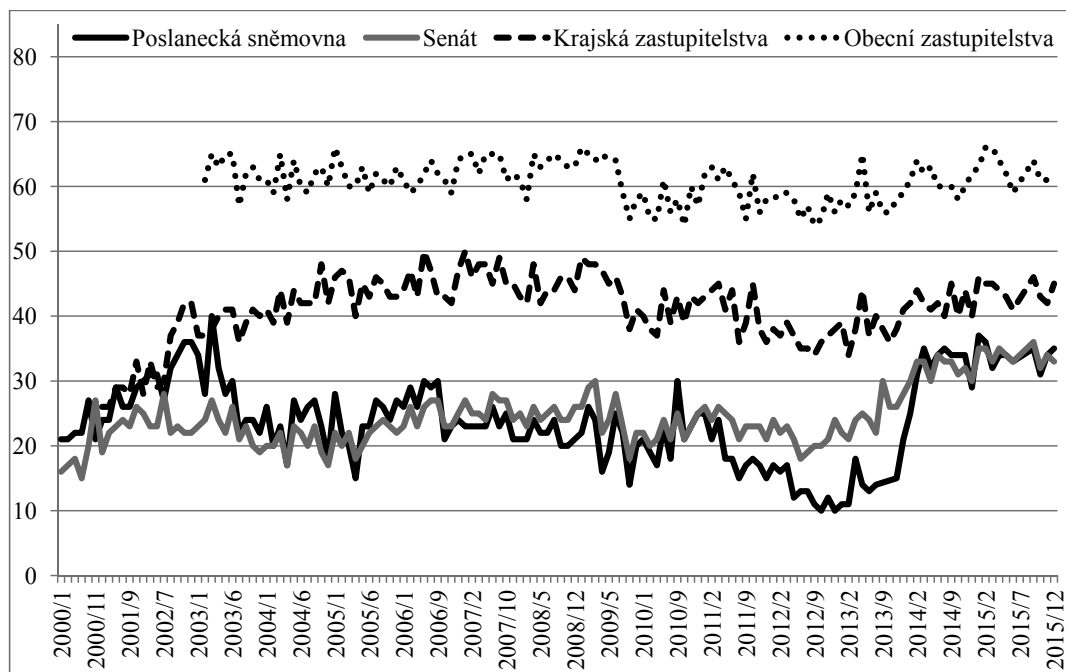
Podle výzkumů CVVM osciluje veřejná důvěra v místní zastupitelstva v Česku dlouhodobě kolem 60 %, ačkoli je důvodné předpokládat, že situace v konkrétních municipalitách

bude značně nerovnoměrná, například ve vztahu k velikosti obce a dalším specifickým. Z dlouhodobých výzkumů CVVM také vyplývá, že důvěra v místní zastupitelstvo (i ve starostu) je poměrně spolehlivě negativně korelována s velikostí obce. Občané menších obcí mají tendenci více „rozhodně důvěřovat“ místním zastupitelstvům než obyvatelé větších obcí. Vyšší míra důvěry v obecní zastupitelstva by mohla částečně souviset s bezprostředností komunální politiky, kde občané mohou být v bližším a častějším kontaktu s představiteli politické moci. Je důvodné předpokládat, že kontakt tváří v tvář je spolehlivým generátorem důvěry (Giddens, 1998). Výzkumy CVVM však dokládají i to, že v malých obcích lidé důvěřují více nejen místním institucím, ale i poslancům či vládě, s nimiž bezprostřední kontakt zpravidla nemají. Ani náš výzkum nepotvrzuje domněnku o silném vztahu mezi důvěrou a bezprostředností komunikace. Zatímco v Hrádku důvěřovalo v obecní zastupitelstvo nadprůměrných 64 % občanů a v Černošicích výrazně nižších 44 %, v Hrádku ve srovnání s Černošicemi jsme naopak zaznamenali výrazně nižší četnost osobních kontaktů občanů s představiteli obce. V Černošicích označilo kontakt s představiteli radnice jako důležitý zdroj informací 23 % respondentů, v Hrádku to bylo pouhých 5 % (IPSOS, 2014); pro úplnost je třeba dodat, že v Černošicích (ve srovnání s Hrádkem) jsme zaznamenali podobně výrazný důraz na transparentnost a otevřenost samosprávy i na poskytování množství participačních příležitostí, čili můžeme vyloučit, že by hlavní příčinou vyšší důvěry v Hrádku byla větší transparentnost a otevřenost samosprávy (IPSOS, 2014).

Jak ukazuje graf 1, pokud jde o parlament jako instituci, v české veřejnosti jednoznačně převažuje vztah nedůvěry. Naopak obecní zastupitelstva a do jisté míry i zastupitelstva krajská jsou veřejností vnímána jako důvěryhodné instituce. V souvislosti s volbami, které by měly představovat akt znovunavázání (investice) důvěry mezi veřejností a volenými institucemi, nevykazují „křivky důvěry“ v obě komory parlamentu ani v místní zastupitelstva výraznější nárůsty či poklesy (snad s výjimkou Poslanecké sněmovny po roce 2010). Pokud jde o místní zastupitelstva, máme tedy zřejmě co do činění – na makro úrovni – se vztahem pasivní (nekritické či předsudečné) důvěry. Naopak vztah české veřejnosti k parlamentu je zřejmě oprávněné interpretovat jako vztah dominantně pasivní a předsudečné (apriorní) nedůvěry.<sup>5</sup>

Data CVVM dále ukazují, že politická kultura se v Česku vyznačuje jednak poměrně vysokou mírou důvěry v „individuální“ instituce (s tváří), především v prezidenta, ale také v ombudsmana, který vykazuje podobně vysoká čísla, v posledních pěti letech dokonce často vyšší než prezident. Na druhou stranu důvěra v kolektivní instituce je naopak v Česku poměrně nízká. Především obě parlamentní komory se stabilně „těší“ velmi nízké míře veřejné důvěry; Senát dokonce dlouhodobě většina lidí dosud považovala za zbytečný (Sedláčková, 2012), ačkoli v posledních letech bývá důvěra v Senát nezdědka mírně vyšší než důvěra v Poslaneckou sněmovnu.

**Graf 1: Důvěra v zastupitelské ústavní instituce v České republice v letech 2000–2015, v %**



Zdroj: Výzkumy CVVM SOÚ AV ČR (2001–2015), vlastní zpracování. Důvěru v obecní zastupitelstva CVVM sleduje až od roku 2003.

Výzkumy agentury Eurobarometer (2016a; 2016b) dokládají, že ve většině etablovaných demokracií je naopak důvěra ve vládu zpravidla trvale nižší než důvěra v parlament. Stejně tak je zajímavé i to, že ve všech evropských zemích (v tomto ohledu tedy Česko nevyjímá) představují důvěra ve vládu a v parlament „spojité nádoby“. Nabízí se tak hypotéza, že jde o singulární vztah důvěry (ať už v institucionální politický rámec či v jeho politickou reprezentaci), ve kterém rezonují vzorce a předsudky politické kultury spíše než konkrétní zkušenost s fungováním konkrétní instituce. Jak ostatně na datech CVVM doložil Daniel Čermák (2010), až na určité výjimky v Česku existovala v letech 1997–2009 významná korelace mezi důvěrou v parlament, důvěrou ve vládu a mírou spokojenosti s politickou situací.

Důvěruje-li veřejnost více parlamentu než vládě, dává to smysl, přihlédneme-li k logice demokratické legitimacy, která je založena na principu delegace moci (suverénního občanstva) na své zástupce. Až výsledná vůle zástupců ustavuje vládu. Z hlediska legitimizačního řetězce je tedy legitimita parlamentu přímá či prvoinstanční, zatímco legitimita vlády odvozená či sekundární. Zde se nabízí interpretace, že v Česku (ale i ve všech ostatních postkomunistických zemích) existuje vyšší poptávka po autoritativnějším stylu politiky na straně jedné

a nižší důvěra v účinnost diskuse (a parlamentarismu) jako způsobu konstruování veřejného zájmu na straně druhé. Jako kdyby Češi upřednostňovali prosazování jasných názorů před obtížností diskuse a argumentování mezi pluralitními názorovými proudy. Jenže, jak pregnantně poukazuje Sennett (2012) na (zřejmě nikoli) banální fakt, demokracie předpokládá, že lidé berou v úvahu i názory ostatních, nejen své vlastní. A zdá se, že v českých podmínkách jde o tvrzení se silnými kontrafaktuálními tóny.

Vysokou poptávku po autoritativnějším stylu politiky ostatně dokládají i další tuzemské výzkumy. Například závěry Fričova (Frič, 2008: 246) výzkumu ukázaly, že 60 % respondentů si přálo silného politického vůdce, který zavede v zemi pořádek, zatímco 73 % respondentů si přálo velkou koalici na bázi vzájemné dohody, tedy omezení politického konfliktu a stranického soutěžení pomocí podvázání politické opozice. V této souvislosti stojí za připomenutí, jak argumentuje Habermas (2000), že až instalování permanentní politické opozice lze považovat za dovršení ustavení pluralitní a na svobodě slova (a kritice) založené veřejné sféry. Uznání politické opozice totiž představuje nejviditelnější garanci institucionalizace (veřejné) kritiky (vlády) jakožto veřejného statku, který je třeba prosazovat a bránit. Jinými slovy, teprve ustavení pluralitní sféry politického soutěžení je výrazem a garancí ustavení pluralitní a svobodné veřejné sféry.

Také náš výzkum ve třech progresivních obcích ukázal překvapivě výraznou poptávku po autoritativnějším stylu politiky a zároveň významné antipolitické rysy v místní politické kultuře. Zprůměrujeme-li tři zkoumané lokality (Černošice, Semily, Hrádek nad Nisou), 59 % respondentů se domnívalo, že pokud má člověk dobrý záměr, je nejlepší ho prosadit rovnou bez dlouhého schůzování (IPSOS, 2014). Tento údaj signalizuje poměrně slabě vyvinutý smysl pro zájmovou a názorovou pluralitu. Překvapila nás i výrazná morální distance od politiky jako takové, když téměř každý druhý občan (47 %) se domníval, že politika je špinavá záležitost a je dobré od ní dát ruce pryč (IPSOS, 2014). Nabízí se tedy hypotéza, kterou posilují i výzkumy dalších badatelů (Ryšavý, 2006; Ryšavý & Šaradín, 2011), že komunální politika je českou veřejností vnímána spíše jako svého druhu nepolitická administrace veřejných záležitostí.

Vysokou apriorní nedůvěru v parlament by bylo možno interpretovat jako odvrácenou stranu vysoké apriorní důvěry v místní zastupitelstva s tím, že málo kritický vztah (nedůvěry i důvěry) veřejnosti k oběma institucím představuje dvě strany jedné významové struktury (srov. Skovajsa, 2013). Jde o strukturu politické kultury pasivity a podřízenosti, jež je prostoupena deficitním pojetím politiky, které politiku vnímá jako cestu za hledáním správného řešení. Demokratická politika by však primárně měla být hledáním dohody. O tomto deficitním pojetí politiky ještě pojednám níže. V této souvislosti je však důležité zmínit závěr vyplývající z rozhovorů provedených v našich třech progresivních obcích. Místní politici samotní byly téměř vždy latentními nositeli stigmatizace politické činnosti tím, že mají tendenci se od toho „být politikem“ více či méně explicitně distancovat (Rozhovory 1–15).<sup>6</sup>

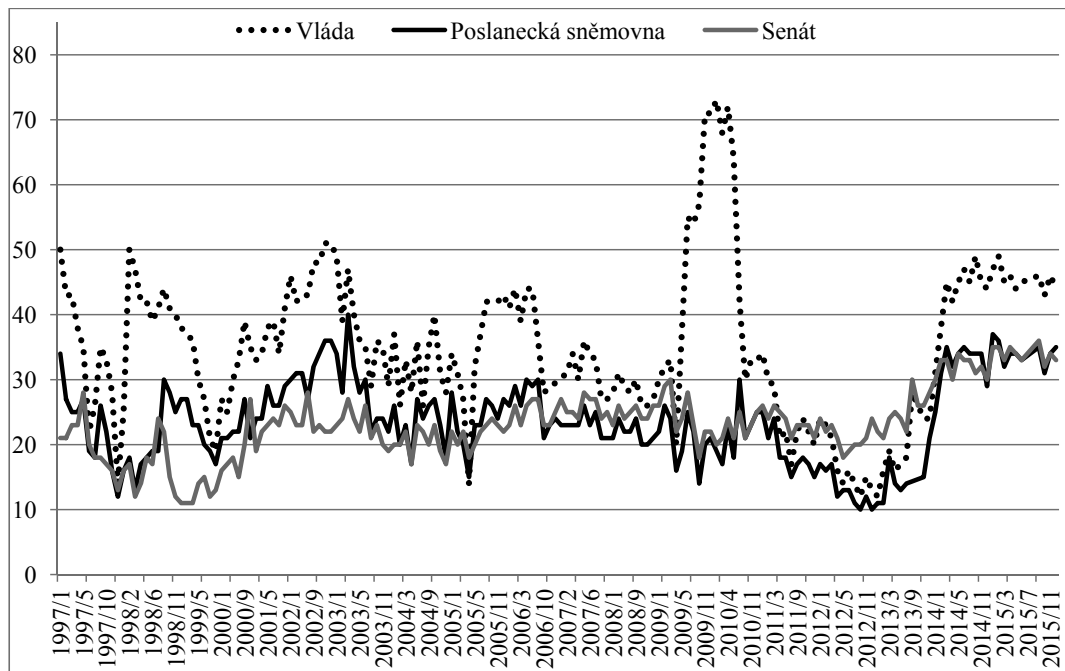
Z námi provedených rozhovorů dále celkem jednoznačně vyplývá, že požadavek apolitičnosti komunální politiky je nesen buď představou o politice jako o samoučelném

prosazování zájmů politických stran či finančních zájmů konkrétních politiků (Rozhovory 7, 14), nebo představou o politice jako prosazování ideologických přesvědčení, která ovšem podle respondentů nenacházejí oporu v každodenním provozu místní politiky (Rozhovor 14). Jakkoli jsou obě tyto představy v konkrétních případech opodstatněné, nelze si nevšimnout, že se vyznačují určitým naivismem a cynismem či kombinací obojího. Tyto představy mohou být jistě zapříčiněny také negativní zkušeností ze sledování vysoké politiky. Není však vůbec samozřejmé (ba velmi zajímavé), že znechucení vysokou politikou vede mnoho místních politiků automaticky k přisvojení si apolitické etikety, čímž se nevědomky stávají nositeli sebenaplňujícího se prorocství, jež politice přisuzuje osud svého druhu závadné a morálně odsouzené činnosti. Nevědomky tak stigmatizují také roli diskuse a zájmového konfliktu, které však v podmínkách svobodné společnosti leží v samém jádru pluralitní politiky.<sup>7</sup>

Pokud jde o zmiňovanou aktivní ne-důvěru vůči politické moci jakožto zdravý liberální instinkt, je jistě třeba rozlišovat mezi důvěrou v koncentrovanou (a z hlediska demokratické legitimacy odvozenou) výkonnou moc vlády a mezi důvěrou v difúzní (a z hlediska demokratické legitimacy přímou) moc parlamentu, který utváří pravidla občanského soužití včetně politické hry samé. Je otázka, co znamená pro legitimitu parlamentního systému skutečnost, že v Česku dosahuje veřejná důvěra v právě zvolenou Poslaneckou sněmovnu v průměru zhruba 26 %.<sup>8</sup> Není nízká důvěra v právě zvolený parlament vlastně projevem nedůvěry vůči pravidlům parlamentarismu? Nejspíše má pravdu Lipset (1959), když se domnívá, že legitimita parlamentarismu stojí na víře většiny občanů v to, že volený parlament je nejvhodnější formou politické samosprávy. Důvěra v parlament, bez ohledu na konkrétní občany či občanky, kteří stojí v jeho čele, je důležitou stabilizující pojistkou režimu, která mu umožňuje překonávat krizové situace.

Pokud jde o schopnost české veřejnosti investovat důvěru ve vládu, jak vcelku jednoznačně vyplývá z grafu 2 výše, existuje podstatně větší ochota tuto důvěru investovat ve vládu než v parlament. Také v tomto rezonuje preference „konání“ v politice před parlamentní diskusí, která je v lidovém diskursu nezřídka častována jako „žvanění“ či „kecání“. Těžko se člověk zbavuje dojmu, že apriorní skepse vůči parlamentní debatě spíše odkrývá veřejně sdílený předsudek než reálnou zkušenost s fungováním českého parlamentu a že představuje hluboce zakořeněnou významovou strukturu české politické kultury.<sup>9</sup>

**Graf 2: Důvěra ve vládu a parlamentní komory České republiky v letech 1997–2015, v %**



Zdroj: Výzkumy CVVM SOÚ AV ČR (2001–2015), vlastní zpracování.

Hypotézu o tom, že vysoká míra důvěry v obecní zastupitelstva vyvěrá z výše zmíněného deficitního pojetí politiky, posilují také četné výzkumy (včetně toho našeho) volební i nevolební participace (Ryšavý & Šaradín, 2011), které spíše vylučují, že by vysoká míra důvěry v místní zastupitelstva byla výrazem množství participačních aktivit či příležitostí ke kontaktu se zástupci obce. Množství výzkumů české lokální politiky, které jsme dokázali zaznamenat (Müller, Fleissner & Kný, 2015), došla k celkem jednoznačnému závěru, že občané českých obcí participují především v případě, kdy se jich konkrétní záležitost bezprostředně dotýká, přičemž motivace k participaci je téměř vždy vzdorovitého rázu (Ryšavý & Šaradín, 2011). Hypotézu o převaze občanské aktivizace v duchu „ne na mém dvorečku“ ostatně potvrzuje naprostá většina námi provedených rozhovorů. Jak se domnívali všichni naši respondenti, občané jsou aktivní především ve smyslu odmítání či kritizování přijatých rozhodnutí, málokdy však nabízejí konstruktivní participaci ve formě předkládání vlastních návrhů.

Tomu odpovídá také ochota ucházet se o volené funkce. V našich třech progresivních obcích uvažovalo v minulosti o kandidatuře do obecního zastupitelstva pouhých 9 % respondentů (IPSOS, 2014), což je úroveň srovnatelná – poměřeno s daty CVVM – s průměrnou ochotou veřejnosti podílet se (i jen příležitostně) na činnosti politických stran.

Podle dlouhodobých výzkumů CVVM vykazuje tuto ochotu zhruba 10 % občanů, v únoru 2014 to bylo 8 % (CVVM, 2014). Ani ostatní participační aktivity pravděpodobně nebudou dosahovat významně vyšších hodnot. Naprostá většina občanů našich tří progresivních obcí uvedla, že se v místě bydliště nikdy neúčastnila činnosti občanského sdružení (79 %), charitativní organizace (84 %), zasedání zastupitelstva (90 %), jednání komise rady města (92 %) nebo že se nikdy nesetkala se starostou či zastupitelem obce (89 %) (IPSOS, 2014). Také tato zjištění spíše posilují, než oslabují, výše zmíněnou hypotézu o tom, že vysoká míra důvěry v obecní zastupitelstva není důsledkem množství participačních příležitostí.

Většina respektovaných autorů zabývajících se legitimitou institucí se ve svém hodnocení dynamiky posilování či oslabování institucionální důvěry shodne na tom, že významnou roli hraje jak politická kultura (jak lidé institucím rozumí), tak výkonnost těchto institucí samých. Shodnou se také v tom, že mezi těmito dvěma rovinami existují reflexivní vztahy (Uslaner, 2002; Sztompka, 1999). Diskuse o vztahu institucionální efektivity a veřejné důvěry tak připomíná dilema mezi slepicí a vejcem. V zásadě je možné v těchto diskusích rozlišit dva akcenty – kulturalistický (či asociativní) a institucionální. Kulturalistické přístupy považují důvěru za exogenní příčinu, která determinuje výkonnost politických institucí, zatímco institucionální přístupy považují důvěru spíše za endogenní příčinu, jež je především důsledkem institucionální výkonnosti (Rose & Mishler, 2010).

Je pravda, že na makroúrovni je institucionální důvěra jasně korelována s institucionální a ekonomickou výkonností konkrétní země. Na mikro a mezoúrovni však tato korelace již tak zřejmá není, jak naznačuje také naše šetření. Černošice, které se vyznačují výrazně vyšším zastoupením vysokoškoláků (29 %) a občanů s vyššími příjmy než Hrádek (kde žijí pouhá 4 % vysokoškolsky vzdělaných občanů) a také vykazují vysokou míru otevřenosti a transparence veřejné moci (tedy jakési nabízené důvěryhodnosti), vykazovaly o 20 procentních bodů nižší důvěru v zastupitelstvo a o výrazných 27 procentních bodů nižší důvěru ve starostu. Zatímco v Černošicích důvěřovalo zastupitelstvu 44 % a starostovi 41 % občanů, v Hrádku nad Nisou to bylo podstatně vyšších 64, resp. 68 % občanů.<sup>10</sup>

Také zde nepochybně platí, že předpoklady k posilování či oslabování institucionální důvěry jsou na individuální úrovni závislé na osobní zkušenosti s fungováním institucí, ale také na představě toho, k čemu jsou politické instituce a jak mají fungovat. Veřejné „rozumění“ institucím jakožto významný rys politické kultury má pro generování institucionální důvěry nepochybně zásadní význam, neboť výrazně podmiňuje také to, jakým způsobem lidé výkonnost institucí posuzují (Rose & Mishler, 2010). Srovnání Černošic a Hrádku nad Nisou tak nabízí hypotézu, že nižší míra veřejné důvěry v Černošicích by mohla být důsledkem přítomnosti „náročnější“ občanské veřejnosti, která své jednání často orientuje postojem „aktivní ne-důvěry“, zatím v Hrádku je vysoká míra veřejné důvěry politických institucí důsledkem „méně náročné“ veřejnosti, která se častěji uchyluje k postoji „pasivní důvěry“.<sup>11</sup> O dilematu mezi institucionální důvěrou a výkonností budeme ještě diskutovat níže, nyní se zaměříme na kulturalistickou perspektivu interpretace negativních faktorů a důsledků nízké institucionální důvěry.

## Negativní faktory a důsledky nízké institucionální důvěry

Nízká důvěra v politické instituce v ČR vychází z řady nepříznivých předpokladů a generuje množství negativních důsledků. Některé z nich již byly zmíněny v předchozí části. Nelze vždy jednoznačně určit, které faktory představují příčiny a které důsledky nízké institucionální důvěry. Zdá se však jisté, že mezi nimi existují reflexivní vazby a že většina zde probíraných faktorů je součástí obojího, tedy příčin a důsledků nízké důvěry. V následující části bych se zaměřil na šest závažných a vzájemně provázaných negativních faktorů vysoké institucionální nedůvěry: (1) posilování neobčanského (*uncivil*) konstruování kolektivní identity a potřeba charismatického vůdce, (2) kulturu neodstupování občanů z veřejných funkcí, (3) stigmatizace politické činnosti a občanská demobilizace, (4) absence demokratického leadershipu, a konečně deficitní pojetí politiky vyznačující se (5) despektem k diskusi a důrazem na PR (*public relations*) a (6) autoritářskými tendencemi, které v našich podmínkách nezdědka sublimují v neliberální přesvědčení o nutnosti vlády expertů.

### *Neobčanská kolektivní identita a potřeba charismatického vůdce*

Klíčová je zde rovina související s integrační funkcí občanské společnosti a s rolí vztahů a pocitů sounáležitosti a přínašlosti, které hrají v každé liberální demokracii stěžejní úlohu; neboť jak pregnantně argumentuje Taylor (1994), praxe demokratického vládnutí nemůže zakořenit v prostředí, kde jednotliví občané nesdílí přesvědčení o tom, že jsou součástí jednoho sociálního celku (společnosti). Nízká vážnost politických institucí (a zastupitelských sborů zvláště, vzhledem k jejich klíčové demokratizační funkci) znesnadňuje konstruování občanské (*civil*) kolektivní identity založené na liberálních a demokratických principech a jimi konstituovaných institucích, což otevírá prostor pro neobčanské (*uncivil*) konstruování kolektivní identity. Především dochází k mobilizaci organicko-etnického pojetí kolektivní identity, které je založeno na představě primordiality a má historicky vsude ve střední Evropě (a nejen v ní) silné kořeny (Hroch, 1999; Müller, 2016; Rádl, 1993). I dnes toto pojetí silně rezonuje (*path dependency*) s kulturními strukturami současné politické kultury v Česku. Také díky nárůstu etnické plurality v Česku může tato tendence hypertrofovat v těžko zvladatelné problémy související s posilováním xenofobie a etnické nesnášenlivosti. Reakce české veřejnosti na nedávnou imigrační krizi v Evropě potvrzuje oprávněnost těchto obav.

Tyto tendence ohrožují posilování liberální kultury formálních pravidel v politické i ekonomické sféře, podkopávají rozvíjení smyslu pro zájmový a názorový pluralismus, včetně pěstování kultury konkurence a (politické) opozice. Organické (primordiální) pojetí společnosti a potřeba vůdcovství jsou z hlediska politické kultury propojené nádoby. Organické pojetí společnosti předpokládá deficitní pojetí politiky (jako cesty za poznáním esenciálně



pojatého národního/veřejného zájmu) a otvírá tak dveře neobčanským legitimizačním strategiím, které zpětně mobilizují konstruování kolektivní identity pomocí kódů „posvátnosti“ (Shils, 1975). Posvátnost je přisuzována buď postavě charismatického vůdce, nebo závaznosti sdílených (ať už praktikovaných, či nově vytvořených) tradic, případně obojímu. Zvláštním případem legitimizační strategie je pak „posvěcení“ vědy či tzv. odbornosti (k tomu viz níže). Odvozování občanského sebevědomí od vůdců a sklony k legitimizaci politické moci prostřednictvím charismatu (či tradic) pochopitelně představuje rizikové tendence k autoritářství a k sociálnímu fundamentalismu.

### *Kultura neodstupování občanů z veřejných funkcí a krize reflexivity institucí*

Druhým negativním důsledkem vysoké institucionální nedůvěry je skutečnost, že nízká legitimita politických institucí ubírá politickým institucím na jejich reflexivitě a oslabuje citlivost a otevřenost jejich reprezentantů vůči zájmům, názorům a náladám občanské veřejnosti. Apriorní nedůvěra (na rozdíl od apriorní důvěry) neumožňuje občanům v případě jejich nespokojenosti se stavem veřejných institucí svoji důvěru odebrat, čímž se občané ve vztahu k parlamentu (na rozdíl od místních zastupitelstev) vzdávají klíčového vlivového mechanismu. Apriorní nedůvěra tak do značné míry znemožňuje akt znovunavázání veřejné důvěry, jak dokládá případ Česka. Nedůvěra představuje také vážnou komunikační bariéru. Apriorní nedůvěra veřejnosti vůči politickým institucím oslabuje reflexivitu těchto institucí především tím, že vyvolává neochotu „sloužit“ na straně reprezentantů institucí, čímž implicitně posiluje jejich sklony k autoritářství. Ze své zkušenosti místního zastupitele mohu potvrdit, že je nesmírně obtížné (ba nemožné) vycházet vstříc zájmům a požadavkům těch občanů, kteří vám opakovaně dávají najevo svoji nedůvěru (Terénní deník, 2010–2016). Dlouhodobě pak apriorní nedůvěra vede k tomu, že občané ve volených funkcích mají tendenci se uzavírat do příslovečné věže ze slonoviny a projevy veřejné nedůvěry vytěšňovat. Jak uvedl ve svém rozhovoru Jan Farský (od roku 2010 poslanec, v letech 2006–2014 starosta Semil), v prostředí vysoké apriorní veřejné nedůvěry „*představuje cynismus přirozený obranný mechanismus mnoha politiků*“, jenž jim umožňuje pokračovat v jejich politické činnosti (Rozhovor 6).

Kdo z volených zástupců by se bál ztráty veřejné důvěry, když ta je již beztak minimální? Ztráta důvěry není v situaci apriorní nedůvěry možná, je proto do jisté míry logické, že občané ve veřejných funkcích nevyvozují ze ztráty důvěry osobní a politické důsledky. Celé polistopadové období je vskutku charakteristické tím, že politici dosud neodstupovali (pár výjimek, které potvrzují pravidlo, by se samozřejmě našlo) ze svých funkcí v situacích, které politici ve vyspělejších demokraciích obvykle řeší resignací. Přitom postojem apriorní nedůvěry se občané vzdávají nejdůležitějšího prostředku kontroly i vlivu, kormidla i záchranné brzdy, který v demokracii ospravedlňuje výkon politické moci a zamezuje jejímu zneužívání.

Skutečnost, že se politici neobávají ztráty důvěry, je samozřejmě z hlediska rozvoje demokratických institucí zásadní problém, neboť to otevírá široký prostor pro netransparentní a neodpovědný výkon politické moci. Pojem „politické odpovědnosti“ (*accountability*) také většinou není ze strany českých politiků interpretován tak, jak je v severozápadní Evropě obvyklé. Místní politici, jsou-li například obviněni z trestného činu, se často doposud hájili principem presumpce nevin. Tento princip, který je relevantní v právní oblasti, však není v demokratické politice sám o sobě směrodatný. Zde naopak v jistém smyslu (nikoli tedy absolutně) platí princip „presumpce viny“, který je součástí starosti o důvěru volených institucí. Tento princip říká, že politik by měl dobrovolně a permanentně odkrývat, vysvětlovat a zdůvodňovat své politické kroky a rozhodnutí, čímž může udržovat či posilovat důvěru veřejnosti v politickou instituci, kterou zastupuje. Pokud mu samozřejmě veřejnost nenaslouchá a ostentativně mu dává najevo svoji nedůvěru, potom uplatňování tohoto principu mnoho smyslu nedává, jak už bylo řečeno výše. Odstoupení z veřejné funkce zároveň neznamená přiznání viny, jak by snad mnozí dovodili. Je pouhou reakcí na oslabení politické kompetence, která je v demokracii postavena na důvěryhodnosti, nikoliv na nevině, ačkoli ta je ve většině slušných zemí její nutnou součástí. Právě důvěryhodnost představuje v politické sféře klíčové médium moci (Luhmann, 2006). Odstoupení z veřejné funkce není (a nemůže být) aktem přiznání viny. Odstupující politik pouze občanům vzkazuje: „nemám-li vaši důvěru, nemám (nad vámi) žádnou moc (*Herrschaft*), a proto vás nemohu dále vést a zastupovat“. Kultura vysoké institucionální nedůvěry tak do značné míry vysvětluje rozpojenost politických elit a občanské veřejnosti, které dokládá ve svých výzkumech Frič (2008). Smysluplné uplatňování politického principu „presumpce viny“ však nepochybně stojí na určitých kulturních i institucionálních předpokladech, které brání snadné skandalizaci občanů ve veřejných funkcích či kriminalizaci politických konkurentů.<sup>12</sup>

### *Stigmatizace politické činnosti a občanská demobilizace*

Nízká důvěryhodnost volených institucí nepochybně snižuje motivaci občanů ucházet se o volené funkce. Jak už bylo zmíněno, bylo pro nás překvapivé, že také naše tři progresivní obce vykázaly vysokou míru stigmatizace politické činnosti (IPSOS, 2014). Ochota zapojovat se do politické či veřejné činnosti byla od počátku polistopadového vývoje velmi nízká, a jak dokazuje Vráblíková (2009), situace se příliš nemění. Její výzkum, který na datech z *International Social Survey* z roku 2004 mapuje devadesátá léta až k počátku nového tisíciletí, ukazuje, že téměř každý druhý občan ČR (45 %) se nikdy neúčastnil žádné formy politické (nevolební) aktivity.<sup>13</sup>

Samotné pojmy aktivismus či angažovanost byly (a stále jsou) zatíženy komunistickým dědictvím, které politické participaci připisují nálepku jakési nesamozřejmosti, pokud ne podezřelosti. Ještě pětadvacet let po pádu komunismu jsem byl opakovaně svědkem toho,

kdy občané o sobě neopomněli poznamenat, a to hned poté, co na zasedání obecního zastupitelstva asertivně formulovali a obhajovali své zájmy a stanoviska, že „rozhodně nejsme nějáci aktivisté“ (Terénní deník, 2010–2016). Dokonce i v našich třech progresivních obcích, jak už bylo řečeno, uvažovalo v minulosti o kandidatuře do obecního zastupitelstva pouhých 9 % občanů, což je úroveň srovnatelná s celorepublikovou ochotou podílet se (i jen příležitostně) na činnosti politických stran. Tato čísla nemohou překvapit. Kdo by na sebe dobrovolně bral stigma veřejné funkce a háv nedůvěryhodnosti? Snad jen ten, komu takové postavení nevadí.

Rovněž předběžná vyhodnocení námi provedených rozhovorů naznačují, že také na místní úrovni představuje politické angažmá specifickou formu sociálního vyloučení.<sup>14</sup> Začarovaný kruh nedůvěry se tak uzavírá. Politika odrazuje ty důvěryhodné, či je nutí se adaptovat pomocí již zmiňovaného obranného mechanismu zcyničtění. Ve větší míře pak láká lidi nedůvěryhodné, kteří jsou často pro výkon veřejné moci kompetenčně i morálně nezpůsobilí, což pouze posiluje usazenou kulturní strukturu z období komunismu o negativní selekci politických elit; sice že do politiky vstupují lidé, kteří jsou buď neschopní, nebo „všeho schopní“, nebo obojí. Dynamika této negativní selekce tak opět oslabuje reflexivitu veřejných institucí, kterou jsme probírali výše.

Vysoká institucionální nedůvěra jistě není samojedinou příčinnou nízké ochoty občanů usilovat o volené funkce. Svoji roji hraje také již zmiňovaná představa o tom, k čemu a jak mají volené funkce sloužit. Náš výzkum z Černošic potvrzuje poměrně vysokou neochotu kandidovat za konkrétní politické hnutí, a to dokonce i mezi jeho vlastními příznivci. Předdesílám, že toto zjištění se váže k lokální politické platformě nezávislých kandidátů, která v době výzkumu představovala relativně novou, progresivní a z hlediska veřejné důvěry úspěšnou politickou sílu. V tomto případě tedy lze vyloučit dynamiku stigmatizace politického stranictví, která se v Česku na komunální úrovni projevuje výrazným výskytem nestraničských zastupitelů (Egner, Sweeting & Klok, 2013). Před komunálními volbami v roce 2014 jsem se při rekrutování občanů na volební kandidátku setkával s třemi zajímavými typy odmítavých reakcí. Je třeba zdůraznit, že jsem primárně oslovoval otevřené příznivce politické platformy, kterou jsem v té době reprezentoval, a kteří bez výjimky patřili mezi komunikačně kompetentní a v místní komunitě velmi aktivní občany. Pracovně jsem tyto odmítavé reakce nazval následovně: 1) „nechci s kůží na trh“, 2) „nesouhlasím se vším, co děláte“ a za 3) „nemohu tomu dát vše“ (Terénní deník, 2010–2016).

Typ „nechci s kůží na trh“ byl v rámci mé zkušenosti pravděpodobně nejčastější. Pro takové občany znamenala představa, že by museli veřejně zdůvodňovat své politické postoje či kroky, výrazné narušení jejich osobního komfortu a životní pohody. Takové narušení může být pochopitelně způsobeno mnoha různými zábrany emocionálního či psychického charakteru. Svoji roli zřejmě stále hraje komunistické dědictví spočívající v kolonizaci veřejné sféry a všeobecná stigmatizace veřejné angažovanosti. Vyloučit se jistě nedá ani negativní osobní zkušenost z nehostinností veřejné sféry jako takové.

Druhý typ „nesouhlasím se vším“ představuje zajímavý mix perfekcionismu na straně jedné a naivismu na straně druhé. Tato reakce předpokládala vysokou míru individuálního ztotožnění s konkrétní politickou silou (jak z hlediska politického programu, tak z hlediska dosažených cílů), jež byla vnímána jako nutná podmínka pro otevřené a formalizované deklarování politické podpory. Je možné konstatovat, že taková míra shody je ve svobodné společnosti většinou plně mimo možnosti reálného politického provozu. Tento typ je posilován utopickým naivismem v pojmání veřejného zájmu, přehlíží nevyhnutelnost zájmové plurality v liberálním prostředí, nedoceňuje klíčovou roli kompromisů při zvládnání sociálních konfliktů, stejně tak nereflktuje nevyhnutelnost politických přehmatů či chyb ani přítomnost negativních nezamýšlených důsledků při prosazování veřejného zájmu.

Konečně také třetí typ „nemohu tomu dát vše“ představuje zajímavý amalgam naivního utopismu i perfekcionismu, který vychází z předpokladu vysoké míry profesionalizace místní politiky. Je třeba říci, že taková očekávání jsou mimo rámec ekonomických kapacit většiny místních českých samospráv, které jsou konec konců všude v Evropě do značné míry taženy volnočasovým „politickým“ dobrovolnictvím. Míra profesionalizace místního zastupitelského mandátu je v Evropě v průměru na 5 %. V Česku se týká profesionalizace 10 % místních zastupitelů a bez dobrovolného a „laického“ politického angažmá by bylo udržení samosprávy ve většině středně velkých a malých municipalit nemyslitelné (Egner, Sweeting & Klok, 2013).<sup>15</sup>

Také v Česku samozřejmě politika láká lidi důvěryhodné (z výzkumů CVVM však vyplývá, že v posledních letech zájem o politiku spíše klesá), jenže ti to mají ve veřejných funkcích v jistém smyslu velmi obtížné. Jak víme z psychologických výzkumů Erika Eriksona (Erikson, 1963), moderní člověk formuje svoji identitu na principu kompetence, jejíž uznání odvisí od míry morální integrity konkrétního prostředí, ve kterém o uznání své kompetence usiluje. Erikson, který přesvědčivě ukazuje, že uznání kompetence je konstitutivním prvkem nepatologické identity, rozlišuje tři roviny kompetence: personální, sociální a výrobní. Personální kompetence je vztažena ke sféře rodiny a intimity, výrobní kompetence se prosazuje na trhu, sociální kompetence v politice a občanské společnosti. Morální integrita, která je podmínkou každého uznání, předpokládá vysokou míru sociální shody, pokud jde o posuzování konkrétních hodnotových orientací či jednání. Naráží-li občan ve veřejné funkci opakovaně na hradbu apriorní nedůvěry, což není v politické kariéře naprosté většiny našich respondentů zkušenost nijak neobvyklá (spíše velmi běžná), může mít oprávněný pocit zneuznání a snadno jej opanuje pocit marnosti či frustrace. Snad nejpregnantněji tyto pocity formuloval dlouholetý zastupitel (od roku 2006) Černošic, který navíc v letech 2010–2014 vykonával pozici radního: „(...) *nemám ten pocit, že se mi dostává nějakého ocenění, naopak jsem z toho poslední dobou víc a víc znechucený, protože nějak se spíš množí ty negativní ohlasy než ty pozitivní a musím si jenom domýšlet, že ty pozitivní tam jsou, ale jenom se neozývají (...)* Ale je pak těžké si to v té hlavě vyvažovat a furt si tam ty pozitivní (ohlasy) jako domýšlet, aby se z toho člověk nezbláznil úplně“ (Rozhovor 3).

Jak již bylo výše konstatováno spolu s Luhmannem (2006), hlavním „médiem moci“ v politické sféře je právě důvěryhodnost. Důvěryhodnost jakožto zdroj uznání politické kompetence však představuje velmi prchavé „médiem moci“. Akumulace a institucionalizace tohoto „médiu moci“ je v demokracii zajišťována především v rámci politických stran, které se však v Česku těší velmi malé a stále klesající důvěře (Linek, 2013). Dalo by říci, že politická činnost (a jistě nejen v Česku) je činnost v jistém smyslu velmi nevděčná. Z pohledu občana ve veřejné funkci, který politiku vnímá jako veřejnou službu, může jít o velmi frustrující zkušenost, kterou racionálně vyhodnotí resignací na své veřejné angažmá, anebo nepozorovaně a plíživě, jak bylo již řečeno, akceptuje cynická pravidla technologie moci. Tím se dostáváme k politickým problémům s generováním demokratického leadershipu.

### *Absentující leadership*

Důsledkem pocitu frustrace z apriorního veřejného zneuznání může být také to, že napříč politickou elitou (v rámci které se uznání kompetence re/produkuje a institucionalizuje snadněji než v rámci obecné veřejnosti) se vytváří a posiluje spiklenecký pocit solidarity. Tento pocit solidarity, že jsme v jistém smyslu „všichni na jedné lodi“, se pak může projevovat upřímnými sympatiemi, a to i napříč „konkurenčními“ politickými tábory. Tento efekt jen posiluje již zmiňovaný trend „uzavírání se“ politické elity, který přímo podlamuje reflexivní povahu politických institucí. Mnozí z příslušníků politické elity, kteří v politice zůstávají, pak resignují na vůdcovskou roli, smíří se s deficitem veřejné důvěryhodnosti a orientují se na udržování svého postavení a na zmiňovanou technologii moci. S větší či menší razancí se pak zaměřují na nabývání daleko spolehlivějšího, trvalejšího a všeobecně uznaného „médiu (individuální ekonomické) moci“, totiž peněz.

Česko má vskutku problém s rozvinutím demokratického vůdcovství. Ukazuje se, že většina polistopadové politické elity není schopna formulovat a prosazovat dostatečně atraktivní a koherentní politickou vizi toho, kam, proč a jak by se mělo Česko ubírat (Frič, 2008). Možná to ale nevádí. Mnoho občanů může vnímat vizionářství v politice jako nebezpečné. V minulosti bylo politické vizionářství opravdu někdy nebezpečné, i když spíše pouze v podmínkách oslabené občanské společnosti, která nedokázala odvrátit barbarské cíle a zadržovat násilný postup svých (častěji však samozvaných) vůdců. Zde však mluvíme o vizionářství liberálním. Spíše se kloním k názoru, že v podmínkách globalizované modernity si nemůžeme dovolit nejednat (Beck, 2004). V případě Česka lze doložit, že absence vizionářství (či jen pouhého plánování) v politice má značně negativní ekonomické a sociální důsledky – upadající školství a zdravotnictví či splašené zastavování krajiny jsou toho důkazem. Příliš dlouho a příliš mnoho vážných problémů Česka nedokázala její politická elita tematizovat, natož pak řešit.

Na druhou stranu by nás absence politického vizionářství neměla příliš překvapovat. Celé polistopadové období bylo neseno étosem útěku od minulosti, která se naopak vyznačovala

přebytkem vizionářství či dokonce jakousi plánovací obsesí. Svoji roli však nepochybně hraje již zmiňovaná polistopadová stigmatizace politické činnosti. Jak dokládají již zmiňované Fričovy výzkumy (Frič, 2008), většina veřejnosti vnímá politické elity jako sebestředné, nekompetentní a všeobecně podezřelé, které – na rozdíl od jiných sociálních elit – společnosti spíše škodí. Jinými slovy, většina veřejnosti má za to, že mnozí příslušníci politické elity by nebyli schopni se jinak než pomocí politické kariéry mezi společenskou elitu vůbec povznést. Frič (2008: 201) dochází k jednoznačnému závěru, že Česko bylo doposud zemí se silně negativním vůdcovským klimatem, kdy mezi veřejností a politickými elitami převládá pocit vzájemného despektu. Jak to lapidárně shrnul jeden z velmi aktivních semilských občanů, „*ty dva světy (politiky a veřejnosti) si prostě nerozumí. A oni proti sobě bojují, nebo já nevím, jak to nazvat*“ (Rozhovor 16).

### *Despekt k diskusi aneb Práce s veřejností namísto práce pro veřejnost*

Možná nejvážnějším důsledkem vysoké míry institucionální nedůvěry je z hlediska rozvoje (a přežití) demokracie již zmiňovaný příklon k autoritativnějšímu stylu politiky, jenž je v českém případě nesen esenciálním pojetím veřejného zájmu a deficitním pojetím politiky, které konflikty vnímá jako nepřirozené a které se vyznačuje nedostatkem smyslu pro zájmový a názorový pluralismus. Již jsme hovořili o vysoké míře stigmatizace politické činnosti a o despektu k diskusi jakožto metodě nalézání (konstruování) veřejného zájmu. Také pokud jde o stigmatizaci politiky a despekt k diskusi se jedná o spojitě nádoby. Otázka veřejného podceňování diskuse si zaslouží samostatnou pozornost.

Bylo již zmíněno, že dokonce i v našich třech progresivních obcích, kde jsme předpokládali existenci nadprůměrně vyspělé občanské společnosti, jsme zaznamenali vysokou skepsi vůči diskusi jako způsobu řešení problémů: v průměru 36 % respondentů nevěří v účinnost diskuse jako vhodného politického nástroje (IPSOS, 2014). Tomu odpovídalo také to, že přesná polovina respondentů (50 %) našich progresivních obcí považovala konfliktní diskusi za zásadní překážku při řešení problémů a skoro stejné procento respondentů (51 %) se domnívalo, že jsou-li lidé slušní a rozumní, dojdou vždy k jednomyslnému stanovisku (IPSOS, 2014). Tato zjištění ukazují na poměrně slabě rozvinutý smysl pro zájmovou a názorovou pluralitu. Zdá se, že maloměstská idyla Karla Poláčka představuje i po pětadvaceti letech svobodného vývoje dominantní rys naší politické kultury. Většina občanů Česka tak zůstává uhranuta ideálem poklidného a spořádaného malého města. Jenže jak postřehl již před sto padesáti lety Tocqueville (1992), k demokracii patří neklid a jistá míra horečnatosti a neuspořádanosti.

Skepsse vůči diskusi může být na jedné straně tažena nedostatečnými občanskými kompetencemi, ale také samotným podceňováním (či nedoceňováním) diskuse jako způsobu nalézání řešení či kompromisu. Možná také proto v Česku dominují ve veřejných diskusích názorové přestřelky plné nálepkování a snah o diskreditaci oponenta. Veřejné debaty

tak spíše než argumentační konfrontaci připomínají vojenské rozřazování, prvý–druhý, našinec–cizinec, přítel–padouch atd. Zdá se, že platí Beckova teze (Beck, 2007), že postkomunistické společnosti procházejí procesem jednoduché modernizace. Jednoduchá modernizace se podle Becka vyznačuje binárním kódem poznávacích schémat (buď–anebo), kde spolu soupeří pravda a omyl, zatímco reflexivní modernizace se vyznačuje vědomím ambivalence společenských fenoménů, soutěživostí poznávacích paradigmat a pluralitním kódem kognitivních schémat (tak i tak), kde proti sobě stojí různé interpretační strategie.

V liberální politice by primárně nemělo jít o hledání pravdy, dobra či správného řešení, ale o konstruování společného zájmu či pozice. Ve své politické činnosti jsem se s fenoménem podceňování významu diskuse potkával na každém kroku, a to jak v rámci jednání zastupitelstva, častěji však mezi širší veřejností. Jeden diskursivně kompetentní občan, se kterým jsem byl jakožto zastupitel města ve sporu ohledně konkrétní věci, zatvrzele odmítal mé návrhy na diskusi a osobní setkání (které by podle mého mínění představovalo nejučelnější způsob vyjasňování našich zájmových pozic a argumentů) s tím, že naše diskuse bude údajně pouze posilovat nedorozumění. Stojí za to ocitovat jeho plnou argumentaci, ve které důmyslně zdůvodňuje „přednosti“ ne-komunikace: „(..) *mrzí mě, pokud mé krátké sdělení, které jsem považoval za jasné a jednoznačné, shledáváte nesrozumitelným (..) Vaše vyjádření tedy vnímám jako potvrzení svého předpokladu, že naše setkání by přineslo spíše neporozumění a další nejasnosti než cokoli přínosného. Snad je proto lépe otázky a téma, jež jste zmínil, ponechat bez dalšího vyjádření a naši elektronickou komunikaci tím ukončit, abych nezavdával důvod k dalším nedorozuměním*“ (Teréní deník, 19. 2. 2015).

V období komunismu byly projevy arogance zpravidla doménou veřejných představitelů. Ve svém politickém angažmá jsem se však poměrně často setkával s projevy arogance občanů vůči „jejich“ institucím a jejich představitelům. A to pochopitelně zpravidla v situaci, kdy instituce rozhodovaly v rozporu se zájmy konkrétních občanů, ale nezřídka také v situaci, kdy občané „pouze“ nebyli o konkrétních kauzách dostatečně informováni či zorientováni. Vyjadřování distance pomocí odmítání diskuse s představiteli veřejné moci samozřejmě může být motivováno celou řadou psychologických, emocionálních či kognitivních faktorů, v jistém smyslu je však odvrácenou stranou takové politické komunikace ze strany držitelů veřejné moci, která dominantně staví na manipulativních a demonstračních technikách.

Náš výzkum naznačuje, že i na komunální úrovni považují mnozí představitelé veřejné moci za hlavní kompetenci „politického řemesla“ právě práci s veřejností (Teréní deník, 2010–2016). Jinými slovy, mnozí občané ve veřejných funkcích si politickou „práci pro veřejnost“ příliš rychle zaměňují za „práci s veřejností“. Mnozí se za to ani nestydí, někteří jsou na to dokonce náležitě pyšní. Stavění politické komunikace na pocitově laděném marketingovém PR však představuje v situaci, kdy je veřejná konfrontace redukována na demonstrování přesvědčení (a nikoli na diskutování argumentů), poměrně logické a racionální východisko. Díky občanské distanci vůči argumentování s představiteli veřejné moci čelí politici (pochopitelně jen ti, kteří chtějí v politické činnosti pokračovat) Sofiině volbě. Pokud není možné

veřejné mínění ovlivňovat pomocí argumentování, z krátkodobé perspektivy zastupitelského mandátu zbývá pouze utváření veřejnosti pomocí marketinkových metod, což je v očích některých politiků pravděpodobně také jediný důvod k tomu, aby brali názory a zájmy občanů v potaz.

Z tohoto důvodu lze takovou občanskou distanci vůči institucím označit za vztah jakési pasivní agresivity. Aniž by si toho byla veřejnost vědoma, občanská pasivita destruuje díky svojí komunikační uzavřenosti demokratický charakter politické moci a reflexivitu „jejich“ institucí. Z vlastního zúčastněného pozorování jsem dovedil, že postoj ne-komunikace a pasivní agresivity občanů ve vztahu k „jejich“ institucím někdy bývá interpretován jako výraz vyspělých občanských kompetencí, ba dokonce jako znak morální zásadovosti, nadřazenosti a občanské statečnosti (Terénní deník, 2010–2016). Připomíná to kulturní struktury z období komunismu, kdy represivní povaha institucí vylučovala otevřený dialog. Instituce cíleně omezovaly příležitosti k svobodnému poznávání i možnosti svobodného konstruování politických orientací i identit (Marada, 2003). V autoritářských podmínkách mohly být projevy pasivní agresivity a odmítání institucí – v porovnání s projevy aktivní loajality – právem vnímány jako výraz jisté morální nadřazenosti i občanské odvahy. Ve svobodných poměrech, které se vyznačují kognitivní otevřeností i řadou možností utvářet veřejné instituce jakožto veřejné ochranné a podpůrné mechanismy, je však vyjadřování občanské distance vůči institucím spíše kontraproduktivní. Vztah pasivní agresivity je proto možné považovat za výrazný deficit občanských kompetencí, který politiky žene do náruče autoritářství a marketingově orientované politiky.

### *Deficitní pojetí politiky aneb Důvěra v expertízu, nikoli v diskusi*

Skepsi vůči diskusi a víru ve vládu expertů lze též interpretovat jako spojité nádoby zdejší politické kultury. Vysoké veřejné sympatie k vládě odborníků a uplatňování expertízy jako specifické legitimizační strategie představují důsledek i potvrzovaný předpoklad výše zmiňovaného deficitního pojetí politiky a esencializace veřejného zájmu. O vysoké reputaci odborníků v politice v Česku svědčí tradičně vysoká popularita tzv. úřednických vlád a politiků nestraníků, tzv. odborníků. Jak ukazuje graf 2, při nástupu úřednických vlád šla křivka důvěry ve vládu vždy strmě nahoru.<sup>16</sup> Vláda Josefa Tošovského, která nastoupila koncem ledna 1998, zapříčinila skok důvěry z lednových 25 % na únorových 50 %. Důvěra ve vládu Jana Fischera, která nastoupila v dubnu 2009, dosahovala až do nejvyšších pater „prezidentské“ důvěry, když v průběhu její více jak roční vlády půl roku důvěra ve vládu oscillovala kolem neuvěřitelných 70 % a ve čtyřech měřeních po sobě (mezi listopadem 2009 a březnem 2010) dokonce předčila důvěru v prezidenta. Také nestraníčtí politici se v Česku často dlouhodobě drželi na předních místech žebříčků popularity (vzpomeňme na Otakara Motejla).

Příklon k expertokracii by bylo možné dokladovat také na analýze slovních vyjádření občanů, včetně těch ve veřejných funkcích. Politici zcela samozřejmě označují své přívržence



za „rozumné“ či „racionální“, své odpůrce za „nerozumné“, „nekompetentní“, „diletanty“. Tristní je také slovní žonglování a chaos s užíváním slov „odborný problém“, respektive „odborník“, „politický problém“ a „politik“. Absolutoria v této věci prozatím dosáhl ministr financí Andrej Babiš, který se až dosud důsledně ohrazoval proti tomu, aby byl označován za politika. Ministr Babiš se rozhodl, že vybuduje svoji politickou důvěryhodnost na tom, že se bude poněkud paradoxně i z nejvyšších pater politiky vymezovat – podobně jako obecní zastupitelé – vůči politice jako takové. Místo toho, aby se odhodlal politiku rehabilitovat, využívá v českých zemích hluboce zakořeněný rituál stigmatizace a vymezování se vůči politice a politikům. V moderních demokraciích se přitom role odborníka a politika staví principiálně proti sobě. Jejich přísné rozlišování by mělo být výbavou kompetentního občana. Věc je to nadměru důležitá, neb obě tyto veřejné role implikují jiný druh kompetencí i jiný druh odpovědnosti (Weber, 1929).

## **Bída formálních pravidel a kontext mezilidské důvěry**

Jak již bylo řečeno, domnívám se, že krize institucionální důvěry bezprostředně souvisí s krizí mezilidské důvěry. Nepřehlédnutelným důsledkem komunistického režimu byla vysoká míra společenské atomizace, která byla důsledkem hlubokého odcizení veřejné a soukromé domény. Destrukce veřejné sféry, která v liberální společnosti představuje klíčový prostředek umožňující ověřování a re/produkci morálky i sociálního řádu, posilovala v české společnosti tendenci k nízké míře důvěry v druhé (neznámé) lidi. Ve shodě s mnoha badateli (Holý, 2001; Mlčoch, 2006; Možný, 1999) považují za oprávněné hovořit o tom, že dědictví komunismu vyústilo v hlubokou mravní krizi, o které jsme měli na začátku devadesátých let díky dlouhodobé absenci svobody a veřejné sféry, jako klíčových zdrojů veřejného sebepoznávání, jen velmi mlhavou představu. Příznaky sociální anomie, tedy nedostatečná účinnost pravidel na straně jedné a morální dezorientace jednotlivců na straně druhé, se naplno projevily po roce 1989 po uvolnění politické kontroly a odstranění represivního komunistického režimu. Krize sociálního řádu se po roce 1989 projevila například v prudkém nárůstu kriminality, který kulminoval v roce 1999, kdy se v porovnání s rokem 1990 téměř zdvojnásobil počet trestných činů, a poté zvolna klesal.<sup>17</sup>

I přes revoluční euforii v roce 1990 deklarovala důvěru v druhé lidi pouze zhruba jedna třetina občanů Československa (Sedláčková, 2012). Prudký nárůst kriminality po roce 1989 pochopitelně přispěl k dalšímu oslabování mezilidské důvěry. Výraznější pokles mezilidské důvěry nastal na konci devadesátých let v souvislosti s nástupem „opoziční smlouvy“ a s množícími se negativními dopady ekonomické transformace (tunelování, krachy velkých podniků, bankovní krize) (Sedláčková, 2012). V této době dochází k celkovému nárůstu skepticismu ve společnosti. Václav Havel to tenkrát ve svém rudolfinském projevu nazval „blbou náladou“. Výsledky mezinárodních výzkumů *World Value Survey* a *European Value Survey* ukazují, že v Česku důvěruje druhým lidem pouze asi jedna čtvrtina občanů a že

tato hladina mezilidské důvěry je dlouhodobě poměrně stabilní (Sedláčková, 2012). Je sice pravda, že v porovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi Česko vykazuje nejvyšší míru důvěry v druhé lidi, naprostá většina etablovaných demokracií Západu však dle zmiňovaných výzkumů vykazuje hladinu důvěry vyšší (i když v mnoha případech jen o pár procentních bodů) a severské země, ale také Británie, Nizozemsko či Kanada vykazují v porovnání s Českem míru důvěry v druhé lidi dvakrát až třikrát (výjimečně i čtyřikrát) vyšší. Ačkoli výsledky výzkumů hladiny důvěry v jednotlivých zemích se v závislosti na formulaci výzkumných otázek často liší, rozdíly a korelace mezi jednotlivými zeměmi napříč různými výzkumy se většinou podobají; kromě již zmiňovaných výzkumů viz např. výzkumy Eurobarometru (2004) nebo Pew Research Institutu (Wike, 2008).

Domnívám se, že vysoká míra mezilidské nedůvěry představuje především nedůvěru ve sdílené hodnotové orientace a pravidla sociálního jednání. Lze to formulovat také tak, že demodernizační vliv komunismu vedl k posilování sociálního kapitálu, který Robert Putnam (2000) označuje jako „svazující“ (*bonding*), jenž se vyznačuje tzv. specifickou reciprocitou (důvěrou ve známé a budováním neformálních sítí známostí), na straně jedné, a naopak k oslabování „přemostujícího“ (*bridging*) sociálního kapitálu, který se vyznačuje tzv. obecnou reciprocitou. Svazující sociální kapitál a specifická reciprocita produkují silnou skupinovou solidaritu, ale mohou také vytvářet silné skupinové antagonismy, sektářství, fundamentalismus, klientelismus a korupci. Naopak přemostující sociální kapitál a obecná reciprocita (v rámci masové společnosti) posilují obecnou důvěru a podmínky pro institucionální efektivnost. Obecná reciprocita se vyznačuje důvěrou v druhé neznámé a je výrazem důvěry ve sdílená formální pravidla. Posilování důrazu na známosti místo na formální pravidla tak představuje také ztrátu občanskou a politickou. Nedůvěra v druhé (neznámé), jejíž odvrácenou stranou je neformální familiarismus (Bahnfield, 1958), se mimo jiné vyznačuje, jak poukazuje Ivo Možný (1999), nedostatkem víry v účinné kolektivní jednání. Nedůvěra v druhé tak jde nutně ruku v ruce s nedůvěrou v sebe sama jakožto kompetentního občana, který věří, že může ovlivňovat procesy veřejného rozhodování, a který ví, jak na to. To je také jeden z důvodů výše zmíněného předpokladu, jenž je možné označit jako „začarovaný kruh ne/důvěry“: sebedůvěra a mezilidská i institucionální rovina důvěry jsou úzce provázány. Nedůvěra v druhé je odrazem nedůvěry ve sdílené hodnotové orientace, normy a pravidla jednání, což musí nutně komplikovat jak utváření důvěryhodných institucí (tedy legitimitu pravidel samých), tak formování individuálního sebevědomí, občanské identity a kompetencí. Není tedy přehnané tvrdit, že nízká míra mezilidské důvěry představuje významnou překážku rozvoje právního státu (*rule of law*) i občanské společnosti a výrazný deficit politické modernizace české společnosti.

Koncept občanské společnosti je konceptem slušné a zdvořilé společnosti. Předpokládá stav, jenž je založen na důvěře v abstraktní pravidla a principy, které umožňují lidem vzájemně spolupracovat. Lidé s rozdílnými zájmy a názory mezi sebou mohou spolupracovat proto, že jsou k sobě navzájem slušní a zdvořilí, a také proto, že dodržují formální pravidla. A to ne snad z důvodu jejich dokonalosti (dokonalá pravidla, tedy pravidla, která by vyhovovaly

všem, neexistují), ale proto, že existence pravidel je chrání před nahodilostmi anonymního prostředí moderní masové společnosti, a také proto, že si uvědomují, že pravidla fungují jen tehdy, když se jimi lidé řídí. Georg Simmel v této souvislosti hovořil o „reciprocitě práva“ (dle Fuller, 1998: 42). Tato reciprocita má dvě roviny. Jednak reciprocita mezi státem a občanem, jednak mezi občany navzájem. Budu-li dodržovat daná pravidla, mám ujištění držitelů moci, že budu podle těchto pravidel posuzován. Za druhé, dodržuji daná pravidla výměnou za to, že je dodržují také ostatní, což výrazně omezuje výskyt nahodilostí v každodenním životě.

Na jaře 2014 jsem se účastnil interní „politické“ diskuse o tom, jak posílit prestiž naší městské policie. Zaujal mne vyhraněný a důrazný názor jednoho z přítomných policistů (šlo o policistu ve vedoucí pozici s dlouholetou praxí u pořádkových složek), že „*vynucování pořádku nebude nikdy oblíbené*“ (Terénní deník, 2010–2016). Kladu si od té doby otázku, čím to je, že Češi nemají rádi „vynucování pořádku“. Nemají snad Češi rádi „pořádek“? To si rozhodně nemyslím. Spíše se kloním k názoru, že nemají rádi ono „vynucování“. Tento postoj však vyplývá z přetrvávajícího represivního a nedůvěřivého vnímání pravidel a institucí a z nedostatku úcty k formálním pravidlům jakožto záruky bezpečí, sociálního řádu i osobní svobody.

Také má další badatelská zkušenost s politickým angažmá dokládá oprávněnost tohoto tvrzení. Když v roce 2014 městská rada v Černošicích organizovala konkurs na výběr ředitele místní základní školy, kladla důraz na transparentnost a férový průběh konkursu tak, aby byl vybrán nejkvalitnější kandidát. Naprostá většina pedagogického sboru si však přála výběr interního kandidáta a zasahování zřizovatele (obce), který je povinen zorganizovat transparentní a otevřený konkurs, vnímala jako nemístné. Bylo pro mne překvapením, když jedna paní učitelka interpretovala kroky zřizovatele, které jsou ze zákona povinné (a které považuji za rozumné), jako formu politické a nemorální šikany s tím, že situace ve škole je přece v naprostém pořádku, neboť v ní pracují „*sami slušní lidé*“, kteří si nezaslouží, aby o jejich novém vedení rozhodoval někdo zvenčí, někdo jiný, než oni sami (Terénní deník, 2010–2016). Jak se později ukázalo, tento názor zastávala naprostá většina zhruba padesátičlenného pedagogického sboru. Tento případ nejen že svědčí o přetrvávajícím výše zmiňovaném represivním vnímání politických institucí, ale poukazuje také na zajímavou formu klientelistické institucionální imploze. Tato zkušenost objasňuje mnohé problémy s rozvinutím organizační kultury, která by byla založena na reflexivitě institucí a která by umožnila jejich utváření směrem k vyšší efektivitě, otevřenosti a inovativnosti.

Tato veřejná distance od formálních pravidel, institucí, diskuse i politiky představuje výrazný deficit liberální kultury, politické modernity a občanské společnosti. Masová a anonymní sociální prostředí s nízkou kapacitou ke spolupráci, jež je dána nižší důvěrou v obecná pravidla i nižší mezilidskou důvěrou, musejí nutně užívat více zdrojů na kontrolu a sankcionování. Taková sociální prostředí pak mohou obtížně konkurovat společností s vysokou kapacitou ke spontánní spolupráci založené na vyšší míře důvěry v obecná pravidla (instituce) a v druhé lidi (Mansbridge & Parkinson, 2012).

## Kde začít aneb Jak budovat demokratické instituce a posilovat důvěru?<sup>18</sup>

Jak již bylo uvedeno výše, v otázce vztahu institucí a důvěry lze zaujmout různá stanoviska. V zásadě je možné rozlišit dva výše zmíněné akcenty, které se nemusí nutně vylučovat – asociativní (či kulturní) a institucionální. Již zmiňovaného Putnama lze považovat za hlavního reprezentanta asociativního přístupu. Jeho známá kniha z roku 1993 ukazuje na příkladu srovnání jižní a severní Itálie, že rozhodujícím faktorem v otázce budování efektivních politických a právních institucí jsou kulturní předpoklady a občanské tradice. K podobnému závěru dochází také ve své pozdější analýze (2000), kde dokumentuje pokles důvěry a „sociálního kapitálu“ v USA. Také zde poukazuje na úlohu občanských tradic a celkového prostředí při tvorbě institucí a dochází k závěru, že funkční politické instituce jsou podmíněny kvalitou občanského prostředí a vlastnostmi jako úcta k zákonu, občanské partnerství a tolerance, obecná reciprocita a důvěra. Především mezilidská důvěra je podle asociativního přístupu klíčovým předpokladem pro zakládání efektivních (důvěryhodných) politických institucí, neb v první řadě jsou to jednotlivci, kteří reprezentují tyto instituce. Hlavním zdrojem důvěry i ostatních občanských předpokladů je podle Putnama densita a intenzita dobrovolného sdružování a socializace v rámci občanské společnosti, která následně vytváří předpoklady pro účinné kolektivní jednání.

K institucionálnímu přístupu v otázce vztahu důvěry a institucí se hlásí například Bo Rothstein, Jean Cohen či Theda Skocpol. Skocpol (1999) nesouhlasí s akcentováním kulturních předpokladů jako hlavní esence demokracie, která podle ní vzniká především jako institucionalizace konfliktů a nedůvěry. Podle Cohen (1999) to musí být především právní (i jiné) instituce, co v moderní masové společnosti vytváří vztahy důvěry. Instituce vznikají na základě konfliktů občanů s veřejnou autoritou a mezi občany navzájem, vznikají z důvodu nedůvěry vůči vládě i ostatním lidem. Politické instituce jsou tu od toho, aby redukovaly nejistotu a komplexitu v prostředí anonymní společnosti, kde je „přirozené“ ostatním nedůvěřovat, a mohou tak v důsledku své efektivity důvěru vytvářet (Luhmann, 2006).

Cohen (1999) kritizuje především Putnamův závěr, že jsou to pouze horizontální organizační struktury, které produkují důvěru a sociální kapitál, přičemž podle ní Putnam podceňuje roli politických institucí a širšího sociálního kontextu. Putnam argumentuje tím, že pouze dobrovolné vazby mezi rovnocennými aktéry (v rámci občanské společnosti) mohou vytvářet vztahy obecné důvěry. Dobrovolnost přispívá k pěstování otevřenosti a dialogu, stejně tak i občanská platforma sdružování, která zajišťuje rovnocennost statusu. Institucionalisté naopak namítají, že také vertikální (hierarchické) organizační struktury mohou vytvářet vztahy důvěry. Mnozí autoři navíc dokazují, že vyspělost dobrovolného sdružování nemusí být automatickou zárukou demokracie, vlády zákona ani tržního hospodářství.<sup>19</sup>

Rothstein (2004) argumentuje tím, že Putnamův předpoklad o dobrovolném sdružování jako dominantním zdroji důvěry a sociálního kapitálu čelí dvěma důležitým námitkám. První námitka, které jsme se již dotkli, je koncepční a poukazuje na to, že není možné vést jednoznačné rozlišení mezi sdruženími, která vytvářejí důvěru, a těmi, která vytvářejí

pravý opak: nedůvěru, intoleranci, xenofobii. Také dobrovolná sdružení mohou pěstovat intoleranci a inklinovat k oligarchii. Mnoho dobrovolných sdružení je z definice založeno na zdůrazňování rozdílů a pěstování skupinových antagonismů, některá pak vznikají přímo za účelem páchaní trestné činnosti (Ahrne, 1998). Také Putnam (2000) si je vědom tohoto nebezpečí, proto rozlišuje, jak bylo řečeno výše, mezi přemostujícím a svazujícím sociálním kapitálem. Putnamovo pojetí sociálního kapitálu však není dostatečně konzistentní. Především proto, že není možné dobrovolné sdružování považovat za klíčový zdroj sociálního kapitálu a zároveň je chápat jako základní předpoklad institucionální efektivity a záruku demokracie, neboť dobrovolné sdružování může vést jak k vytváření vztahů důvěry, tak vztahů nedůvěry. Jak argumentuje Rothstein (2004), chceme-li sociální kapitál chápat jako hodnotu, musíme přesně určit, kdo sociální kapitál vlastní. Pojem sociální kapitál implicitně předpokládá, že vlastnictví kapitálu se vztahuje na společnost jako celek. Například v krajní situaci občanské války jsou však vlastníky sociálního kapitálu válčící frakce, nikoli celek společnosti. Přesnější by proto bylo, jak navrhuje Margaret Levi (1996), rozlišovat mezi sociálním a antisociálním kapitálem.

Druhá (empirická) námitka proti přečeňování dobrovolného sdružování a socializace v rámci občanské společnosti jako hlavního zdroje tvorby mezilidské důvěry spočívá podle Rothsteina (2004) v problému vztahu mikro a makro úrovně sociálně vědního zkoumání. Zatímco rozvinutost spolkového života je neklamnou známkou fungující demokracie a tržního hospodářství, vztah mezi obecnou důvěrou a občanskou angažovaností na individuální rovině nebyl věrohodně prokázán (Uslaner, 2002). Ze strukturního pohledu byla prokázána korelace mezi hustotou občanských sdružení a kvalitou demokracie, na úrovni individuálního jednání však prokázána nebyla, což znamená, že dobrovolné sdružování je spíše indikací než zdrojem mezilidské důvěry.

Také náš výzkum ve třech progresivních obcích podporuje tyto závěry. Ačkoli Černošice vykazovaly vyšší míru participace ve všech zkoumaných ohledech, důvěra v politické instituce zde byla ve srovnání s Hrádkem nad Nisou i Semilami nižší či stejná, a důvěra v druhé lidi zde byla dokonce výrazně nižší (dvakrát nižší než v Semilech a třikrát nižší než v Hrádku, což je jistě ovlivněno příslušností k pražské aglomeraci). Celkově pak v našich třech obcích (rozhodně či spíše) důvěřovalo druhým lidem 25 % občanů, což odpovídá dlouhodobému celorepublikovému průměru (IPSOS, 2014; Sedláčková, 2012). Participace v dobrovolných sdruženích a sociálních sítích tedy pravděpodobně sama o sobě nezvyšuje míru obecné důvěry ve společnosti. V Norsku prováděný výzkum ukázal, že členové sdružení vykazují větší míru obecné důvěry než nečlenové, nebyl však prokázán významný rozdíl mezi aktivními a pasivními členy (Rothstein, 2004). Také Daniel Čermák (2013) neprokázal ve svých výzkumech prováděných v Česku významnou pozitivní korelaci mezi členstvím ve spolcích a institucionální důvěrou (s výjimkou důvěry v místní zastupitelstva). Nejsou-li občanská sdružení klíčovým generátorem obecné důvěry, znamená to, že důvěra se vytváří jinde.

Souhlasím s Rothsteinem, že hlavními generátory důvěry jsou především rodinné prostředí a jeho interakce s politickými a právními institucemi. Na významnou funkci rodiny

ve vytváření obecné důvěry ostatně poukazují i mnozí autoři (Giddens, 1998; Uslaner, 2002), včetně Putnama (2000) samého. Například Giddens (1998), který vychází z prací moderního guru vývojové psychologie Erika Eriksona, poukazuje na souvislost mezi vztahy důvěry a pocitem tzv. ontologického bezpečí. Pocit ontologického bezpečí, který se podle všeho utváří v nejranějším dětství, je předpokladem osobnostní integrity a zdravého mentálního a osobnostního vývoje. Ontologické bezpečí představuje jakousi důvěřivost ve stálost sociálního a materiálního prostředí našeho jednání, jakýsi základní pocit spolehlivosti osob a věcí. Pocit ontologického bezpečí považuje Erikson za základní předpoklad navazování vztahů důvěry v komplexnějším slova smyslu. Důvěra v jiné či cizí je rozvíjena ve vazbě na utváření vnitřního pocitu důvěryhodnosti. Naopak nedostatek vlastní sebedůvěry (a sebeúcty) posiluje pocity nedůvěry (a neúcty) k ostatním či jinému. Také novější výzkumy vývojové psychologie zdůrazňují význam výchovy pro rozvoj obecné důvěry, když poukazují na vztah mezi formováním sebedůvěry a rozvojem tzv. emocionální inteligence (Aldort, 2009). Pokud rodiče otevřeně, bez zbytečných traumat a disciplinace komunikují se svými malými dětmi jejich citové prožívání, děti si osvojují větší sebedůvěru pramenící z validace jejich emocí, která je základem pro hlubší reflexi, porozumění i zvládání vlastních emocionálních stavů.<sup>20</sup>

Zajímavou otázku však klade Rothstein (2004), když se podivuje nad tím, jak je možné, že se tolik liší míra obecné důvěry mezi jednotlivými zeměmi. Souhlasím s Rothsteinem, že žádné rodinné prostředí se neutváří ve vakuu, nýbrž je formováno sociálním a politickým kontextem. Je nepochybné, říká Rothstein (2004), že způsob, jakým rodiče interpretují svět svým dětem, zda v kódech pesimismu a nedůvěry, či v kódech optimismu a důvěry, je ovlivněn institucemi. To podle něj ukazuje na fakt, že v mechanismu vztahů mezi institucemi a obecnou důvěrou nejsou hlavní formující silou dobrovolná sdružování a sociální sítě (občanská společnost), nýbrž stát a jeho instituce. Zdá se tedy pravděpodobné, že politické instituce mohou výrazně přispívat k vytváření důvěry, ačkoli k jejímu generování dochází na pomezí nukleární rodiny a institucí.

Institucionalisté i asociationalisté se však shodují v tom, že demokratické instituce mají dilematickou povahu. Tato dilematickosti má dvojí rovinu. První z nich velmi přesvědčivě popisuje již Tocqueville (1992). Má-li někdo moc a právo vztahy důvěry chránit a povzbuzovat, má také prostředky k tomu politickou moc zneužívat a důvěru destruovat. Toto dilema se ukazuje být problémem především v prostředí, kde klientelismus a korupce dosáhly velkých rozměrů a staly se takřikajíc součástí systému. Kdo prosadí vládu zákona a nestranných institucí, když i nejvyšší politická patra jsou zapletena v klientelistických vazbách a zainteresována v korupčních praktikách? Občané ve veřejných funkcích (politici) budou jen stěží lepší než ostatní občané, proto v takové situaci se spíše než efektivních institucí dočkáme jejich zneužívání. Občané ve veřejných funkcích se budou snažit využít svého postavení, stejně jako kdokoli jiný, čímž automatiky vytvářejí nedůvěru v tyto instituce, což snižuje sebedůvěru občanů v jednání s těmito institucemi, snižuje veřejnou angažovanost a dlouhodobě snižuje také mezilidskou důvěru a občanskou sebedůvěru. To je vážný problém mnoha států s vysokou korupcí.

Druhé dilema politických institucí, které souvisí s dilematem prvním – Rothstein (2004) hovoří o dilematu druhého řádu – spočívá v tom, že mezilidská důvěra je do značné míry důsledkem existence účinných institucí, nicméně jakkoliv dokonale jsou instituce zkonstruovány, k jejich výkonnosti je zapotřebí jisté „iniciační“ důvěry. Je to trochu jako s penězi, jak naznačuje již zmiňovaná metafora „investování“. Abychom mohli důvěru investovat, musíme již nějakou „důvěru mít“. Dilematická logika institucí však může pracovat oběma směry, tzn. jak k posilování, tak k oslabování institucionální a mezilidské důvěry. Jde o to, zda spirála důvěry a nedůvěry bude pracovat ve prospěch efektivity a důvěry, či ve prospěch neefektivity a nedůvěry.

Nezbývá než souhlasit s Cohen (1999), která navrhuje kulturně-asociativní a institucionální přístup kombinovat, neboť v otázce dynamiky vztahů důvěry a institucí hrají důležitou roli jak sociokulturní kontext (rodina, politická socializace a politická kultura), tak instituce a jejich celková výkonnost. Výkonnost institucí, jež je důležitým zdrojem i ochranou veřejné důvěry, ovšem není jen otázkou jejich efektivity a transparentnosti ve vynakládání veřejných prostředků, ale také otázkou zajištění profesionální a morální integrity v „přístupových bodech“, ve kterých jsou občané s konkrétní institucí konfrontováni (Giddens, 1998),<sup>21</sup> včetně nabídky množství participačních příležitostí (Norris, 2011). Jakkoli zní Rothsteinovy závěry sympaticky a přesvědčivě, když hovoří o nebezpečí podceňování účinnosti institucí ve vytváření důvěry, dilematická povaha institucí poukazuje na to, že bez (počáteční) důvěry je obtížné provést pozitivní institucionální změny. Putnamovy studie jsou velmi přesvědčivým důkazem závaznosti a reprodukční dynamiky kulturních vzorců (*path dependency*), selhávají však v analýze předpokladů toho, jak je institucionální změna možná. Svádějí k deterministickému závěru, že účinná institucionální změna, tedy změna s očekávaným společenským účinkem, možná není. Pouhý pohled na evropské dějiny však dosvědčuje, že institucionální změny, které vedou ke změnám hodnotových orientací i kulturních a symbolických rámců, ačkoli vždy s rizikem nezamýšlených důsledků, jsou sice obtížné, nicméně možné.

## Shrnutí a závěry

Cílem textu bylo porozumění příčinám a důsledkům posilování/oslabování veřejné důvěry v zastupitelské sbory na místní a centrální úrovni. Dále jsme zkoumali otázky provázanosti institucionální, mezilidské i občanské sebe/důvěry. V příspěvku bylo argumentováno ve prospěch provázanosti těchto tří rovin důvěry. Vysokou apriorní nedůvěru v parlament (a diskusi) jsme interpretovali jako odvrácenou stranu vysoké apriorní důvěry v místní zastupitelstva (a ne-politický management) a jako součást singulární významové struktury politické kultury v Česku. Jde o strukturu tzv. deficitního pojetí politiky, která politiku vnímá jako cestu za hledáním správného řešení. Deficitní pojetí politiky vychází z esencialistické představy veřejného zájmu a implicitně předpokládá i posiluje politickou kulturu podřízenosti a pasivity. Demokratická politika by však primárně měla být nalézáním

dohody, nikoli správného řešení. Tím ovšem není řečeno, že politická dohoda by neměla být rozumná.

Dále jsme interpretovali šest vzájemně provázaných negativních faktorů vysoké institucionální nedůvěry v zastupitelské sbory: (1) posilování neobčanského (*uncivil*) konstruování kolektivní identity a potřebu charismatického vůdcovství, (2) kulturu neodstupování občanů z veřejných funkcí, (3) stigmatizaci politické činnosti a občanskou demobilizaci, (4) absenci demokratického leadershipu, a specifické rysy a důsledky zmiňovaného deficitní pojetí politiky, které se projevují (5) despektem k diskusi a důrazem na marketingově orientovanou ne/komunikaci a (6) důvěrou ve vládu odborníků, která je odvrácenou stranou slabě vyvinutého smyslu pro zájmový a názorový pluralismus a skrývá nebezpečné tendence k autoritářství.

Poukázali jsme také na to, že demokratické instituce mají dilematickou povahu a měly by být reflexivním vyvažováním důvěry a nedůvěry. Předem není nikdy jisté, jakým směrem se bude dynamika vztahu k institucím ubírat. Je však jisté, že politické instituce mohou důvěru, jež je zdrojem identifikace s těmito institucemi, jak vytvářet, tak destruovat. Můžeme předpokládat, že instituce mohou vytvářet důvěru jednak přímo prostřednictvím své reflexivity, ale také nepřímo prostřednictvím ovlivňování sociálního klimatu, který formuje obsah i formy komunikace uvnitř i na pomezí nukleární rodiny a významně ovlivňuje proces primární i sekundární socializace.

Vyspělá občanská společnost se vyznačuje schopností podřizovat konflikty formálním pravidlům. Česká veřejnost a její instituce trpí nedostatkem formalizace vztahů založených na obecné reciprocitě a přebytkem neformálnosti. V posilování kultury pravidel také tkví základní přínos liberalismu, který je (nejen v Česku) ohrožován klientelismem. Moderní klientelismus jakožto organizační residuum tradičních sociálních vztahů trvá na neformálnosti. Současné projevy klientelismu mají své kořeny v opožděné modernizaci střední Evropy. V Česku byly klientelistické vztahy, které se výrazně projevují v celém polistopadovém období, posilovány také deinstitucionalizačními silami komunismu. Z tohoto pohledu je možno interpretovat vývoj po roce 1989 ve střední Evropě jako snahu etablovat liberalismus jako dominantní organizační princip ekonomických, politických a sociálních vztahů.

Také náš výzkum tří progresivních obcí, u kterých předpokládáme nadprůměrnou vyspělost občanské společnosti, naznačuje, že nedoceňování kultury formálních pravidel (a diskuse) představuje výrazný (možná dominantní) rys politické a institucionální kultury v Česku. Pokud občané komunikují s veřejnými představiteli o svých zájmech a požadavcích, často požadují neformálnost a zvláštní ohledy (třeba s poukazem na to, že jsou přece „slušní“ lidé), pokud však komunikují o zájmech a požadavcích svých spoluobčanů, které jsou s jejich zájmy v rozporu, vyžadují dodržování formálního postupu. Jinými slovy to vypadá, že většina občanů prosazuje kulturu formálních pravidel pouze tehdy, když se jim to hodí, což je postup, který je z logiky věci v rozporu se samým principem kultury formálních pravidel. Zdá se, že občané se pravidlům podřizují v konfrontaci s represivní povahou veřejné moci, nikoli z důvodu vlastní důvěry ve formální pravidla jakožto záruky bezpečí a svobody.



Tomu odpovídá také vysoká míra veřejné apriorní (pasivní) nedůvěry v parlament, který je sice nejvýznamnější demokratickou institucí, na níž je ve volbách přímo delegována moc veřejnosti, ale občany je nezřídka považován, jak to lapidárně shrnul jeden z černošických občanů, za „zbytečně drahou žvanírnu“ (Terénní deník, 2010–2016).

Je pravděpodobné, že vztah veřejné důvěry, efektivit institucí a občanských kompetencí se vyznačuje začarovaným kruhem sebenaplňujícího se prorocství. Opovrhování politickými institucemi, včetně diskuse samé, podlamuje občanské kompetence, jež jsou předpokladem veřejné starosti o kvalitu těchto institucí. To zpětně způsobuje, že politické instituce fungují zle, což opět vede k opovrhování těmito institucemi. Naopak pocit odpovědnosti za politické instituce občanské kompetence předpokládá, posiluje a pracuje ve prospěch institucí, které jsou otevřené a odpovědné zájmům „svých“ občanů. Apriorní veřejná nedůvěra vůči institucím tak pravděpodobně posiluje odcizení a represivitu institucí. Veřejná důvěra naopak posiluje servisní a ochrannou funkci institucí.

Z normativního hlediska je tedy možné shrnout, že v politické kultuře české veřejnosti je potřeba posilovat prvky aktivní institucionální ne/důvěry a oslabovat prvky ne/důvěry pasivní. Především tedy posilovat férové participační příležitosti, politickou gramotnost a destigmatizaci politiky, občanské kompetence a smysl pro pluralitu. Zároveň je třeba vytrvale posilovat reflexivitu demokratických institucí, jejich permanentní otevřenost, důvěryhodnou reprezentaci v přístupových bodech a kompetenčně zajištěnou výkonnost. Rousseau (1978) kdysi definoval demokratickou svobodu jako poslušnost vůči zákonu, který si občané sami zřídili. Toto pojetí svobody předpokládá kulturní vzorec určité iniciační důvěry v zákony a instituce, které jsou vnímány jako „vlastní“. Výzkumy (včetně toho našeho) naznačují, že v českém kontextu není tento kulturní vzorec příliš silně zakořeněn. Naznačují však konkrétní kroky, jak o jeho hlubší zakořenění usilovat.

## **Poznámky /**

- 1 Důvod, proč nejsou v textu zohledněna také krajská zastupitelstva, je nasnadě. Jsou na okraji veřejného zájmu, a ačkoli se těší vzrůstající pozornosti badatelské i občanské veřejnosti, delegace krajských zastupitelů probíhá nepopíratelně v režimu voleb tzv. druhého řádu (Ryšavý & Čermák a kol., 2015).
- 2 Výzkum byl prezentován 10. září 2015 na VI. Kongresu České společnosti pro politické vědy v pražských Jinonicích.
- 3 Dotazníkové šetření, které jsme realizovali ve spolupráci s agenturou IPSOS, proběhlo mezi 3. a 11. listopadem 2014 na celkovém vzorku 1 101 respondentů v Černošicích (351 respondentů), Semilech (374) a Hrádku nad Nisou (376).
- 4 Také na mnoha fórech i konferencích představitelů i zájemců o místní politiku bývaly až dosud Černošice i Semily zmiňovány jako vzorové a následování hodné případy. Pokud jde o Hrádek nad Nisou, ten se v průběhu prvního desetiletí nastupujícího tisíciletí mohl pochlubit mladým

progresivním starostou Martinem Půtou, jehož vysoká veřejná podpora rezonovala v trojnásobné obhajobě jeho starostovského mandátu v letech 2002, 2006 a 2010. Skutečnost, že nástup Martina Půty na post starosty města v roce 2002 byl vnímán jako „malá revoluce“ ve stylu místního vládnutí, máme potvrzenu minimálně ze dvou spolehlivých zdrojů: jednak ze všech rozhovorů s místními hrádeckými politiky (Rozhovory 11–15), včetně rozhovoru s představitelem politického tábora, který byl (a stále je) vůči platformě Martina Půty *Hrádek potřebuje změny* v opozici (Rozhovor 15), jednak z rozhovoru s bývalým starostou i současnou starostkou Semil (Rozhovor 1, 2), kteří shodně potvrdili, že Půtův styl starostování pro ně představoval důležitou inspiraci. Koneckonců také Semily se mohly pochlubit mladým a progresivním starostou Janem Farským, který byl starostou zvolen dvakrát po sobě (2006, 2010).

- 5 Ačkoli pokud jde o Poslaneckou sněmovnu, jak dokládá Daniel Čermák (2010), důvěra ve vládu i v první parlamentní komoru mezi lety 1997–2009 měla ve většině případů tendenci dosahovat maximálních hodnot krátce po jmenování nové vlády, nikoli tedy přímo po volbách. V případě vlády byly nárůsty důvěry výraznější, v případě Poslanecké sněmovny byly nárůsty méně výrazné až zanedbatelné. Jistými výjimkami jsou zde nárůsty důvěry ve Sněmovnu po nástupu Špidlovy vlády v červenci 2002 a Sobotkovy vlády v lednu 2014, kdy se důvěra dostala nad úroveň 35 % a v případě Sobotkovy vlády se až donedávna (květen 2016) důvěra v parlament trvale a bezprecedentně držela poměrně vysoko na hodnotách kolem 30 %. Dynamika korelace mezi důvěrou ve vládu a důvěrou v Poslaneckou sněmovnu tak posiluje domněnku o dominantní orientaci veřejné percepce v posuzování politické situace na instituci vlády spíše než na instituci parlamentu. To je samo o sobě vzhledem k exekutivní povaze vlády pochopitelné. Co už je pochopitelné méně, je trvale vyšší míra důvěryhodnosti vlády ve srovnání s důvěryhodností parlamentu.
- 6 K „dělání politiky“ se explicitně a bez stigmatizujících tónů (nikoli překvapivě) přihlásili pouze dva naši respondenti, kteří měli jak vyšší politické ambice, tak i zkušenosti z vyšších politických pater, tj. Martin Půta a Jan Farský, bývalí starostové Hrádku nad Nisou a Semil (Rozhovory 11 a 6).
- 7 Tato významová struktura konec konců vysvětluje úspěch politického marketingu Andreje Babiše. Jeho nabídka „prostého“ (tedy neproblematického a nekonfliktního) zařizování veřejných záležitostí představuje nedocenitelnou a vysoce reprezentativní empirickou sondu do české politické kultury.
- 8 Důvěra v Poslaneckou sněmovnu podle prvního výzkumu po právě proběhnutých volbách mezi lety 1996–2013 (včetně) osciluje mezi 15 a 34 % (vlastní výpočet z dat CVVM).
- 9 Tento předpoklad jednoznačně vyplývá z rozhovoru s bývalým starostou Semil Janem Farským, který je od roku 2010 poslancem. Podle zkušenosti Jana Farského veřejnost vnímá parlament zpravidla jen podle těch nejméně kvalitních parlamentářů (Rozhovor 6). Můžeme spekulovat o tom, jakou úlohu v této otázce hrají masmédiá.
- 10 Je zajímavé, že Černošice – na rozdíl od Hrádku – vykazovaly jak na komunální, tak na centrální rovině znaky „westernizace“ politické kultury, když důvěra v kolektivní zákonodárnou moc (parlament i zastupitelstvo) převyšovala (sice mírně, zato v našich podmínkách překvapivě) důvěru ve více personalizovanou moc exekutivní (vládu, starostu) (IPSOS, 2014).
- 11 Jak rozhovory s vedoucími představiteli tří progresivních obcí (Rozhovory 1 až 15), tak i některá data našeho dotazníkového šetření posilují tuto hypotézu. Černošice například vykazaly podstatně vyšší podíl sebevědomých občanů (54 %), kteří věří, že v případě potřeby budou schopni ovlivnit chod místní samosprávy. V Hrádku nad Nisou to bylo 40 %, v Semilech pouhých 29 % (IPSOS, 2014).

- 12 Mezi takové předpoklady nepochybně patří ochota občanů investovat důvěru ve své volené zástupce, pluralita informačních zdrojů, kvalitní etický a profesní dohled nad výkonem novinářské profese nebo efektivní a nezávislá soudní soustava, včetně policie a státních zastupitelství.
- 13 Pro srovnání: Francie vykázala 13 % zcela participačně abstijnujících občanů a Spojené království, které bývá všeobecně považováno za etablovanou demokracii s nejnižší mírou politické participace, vykázalo 20 % naprosto pasivních (Vráblíková, 2009).
- 14 V naprosté většině námi provedených rozhovorů více či méně zaznívají konkrétní projevy neformálního sociálního vyloučení jako důsledku místní politické činnosti. Snad nejpregnantněji to shrnula Lenka Kalousková (v letech 2010–2016 radní v Černošicích), že v místní politice si člověk „udělá hrozně nepřátele“ (Rozhovor 4). Můžeme však předpokládat, že mezi místní a parlamentní politikou bude rozdíl. Zajímavá je zkušenost Jana Farského, který přiznává, že v okamžiku, kdy se stal poslancem, na něj místní lidé náhle „začali koukat jinak“, s výraznou dávkou podezřivosti, kterou jako starosta nezažíval (Rozhovor 6).
- 15 Nejvyšší míry profesionalizace obecního zastupitelského mandátu dosahuje s 34 % údajně Španělsko (Egner, Sweeting & Klok, 2013).
- 16 Výjimkou je vláda Jiřího Rusnoka, která ovšem nikdy nezískala důvěru Poslanecké sněmovny a spíše než jako úřednická/odbornická vláda byla veřejností vnímána jako vláda prezidentova. Také důvěra v prezidenta byla v době Rusnokovy vlády na svých historických minimech.
- 17 Ani proměny skladby kriminalizovaného jednání, ani porevoluční prezidentská amnestie nejsou dostatečným vysvětlením tak rychlého nárůstu kriminality. Velmi podobný trend najdeme například v nárůstu počtu dopravních nehod, jejichž počet se ve stejném období téměř ztrojnásobil, nebo v nárůstu usmrčených účastníků silničního provozu, který během prvních porevolučních let stoupl o více než polovinu ze zhruba jednoho tisíce usmrčených osob v roce 1989 na téměř tisíc šest set osob v roce 1994.
- 18 Tato část je krácenou a argumentačně doplněnou verzí textu, který byl publikován v mé dřívější práci (Müller, 2016: kap. 3.2).
- 19 Jak ukazuje Sheri Berman (1997), kolaps Výmarské republiky a nástup nacismu se v Německu uskutečnil navzdory velmi bohatému spolkovému životu. Nejen že nacisté úspěšně infiltrovali do mnoha organizací, ale mnoho organizací „úspěšně infiltrovalo“ mezi nacisty. Podobně je možné argumentovat v kontextu nástupu komunistického režimu v Československu po roce 1948. Bohatost spolkového života v českých zemích se nestala hradbou proti jeho nastolení, nýbrž se do značné míry stala prostředkem tohoto nastolení (Müller, 2016). Případ nástupu nacismu v Německu i komunismu v Československu jsou příkladem úspěšného „zestátnění“ jinak bohatého spolkového života. K podobnému závěru došel ve své studii také Howard (2003), když na příkladu transformace vybraných postkomunistických zemí doložil, že úroveň spolkového života, ono „umění sdružování“, které tak vzýval Tocqueville (1992), není samospásné a není nutně spolehlivým indikátorem kvality demokracie, neboť neříká nic o tom, jaké jsou jeho důsledky.
- 20 Každodenní osvojování reality, které děti intenzivně zažívají, je na straně dětí nutně plně emocionálních vzednutí a propadů a vystavuje rodiče náhlým zkouškám a nečekaným výzvám, ve kterých musí prokázat bezpodmínečnou lásku, trpělivost, ale také emocionální i kognitivní tvořivost a představivost. To je také důvod, proč Naomi Aldort (2009) považuje rodičovství za jedinečnou příležitost osobnostního rozvoje, jakých mívá osobnostně zformovaný jedinec poměrně málo.
- 21 Giddens (1998) se domnívá, že obecná mezilidská důvěra je klíčovým předpokladem pro zakládání efektivních (důvěryhodných) politických institucí, neb v prvé řadě jsou to jednotlivci, kteří reprezentují tyto instituce a ztělesňují (giddensovsky řečeno) „přístupové body“ těchto institucí.

## Seznam zdrojů /

- Ahrne, G. (1998) Civil Society and Uncivil Organizations. In Alexander, J. (ed.) *Real Civil Societies*, 84–95. London: Sage.
- Aldort, N. (2009) *Raising our Children, Raising Ourselves*. Bothell: Book Publishers Network.
- Bahnfield, E. (1958) *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe: Free Press.
- Beck, U. (2004) *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Beck, U. (2007) *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Berman, S. (1997) Civil Society and the Colapse of Weimar Republic. *World Politics*, 49(3), 401–429.
- Cohen, J. (1999) American Civil Society Talk. In Fullinwider, R. (ed.) *Civil Society, Democracy and Civil Renewal*, 55–88. Lanham, New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- CVVM (2012) Občané o svých možnostech ovlivňovat veřejné dění a o své percepce politiky – únor 2012. *Centrum pro výzkum veřejného mínění*, 23. 3. 2012. Online: [http://cvvm.soc.cas.cz/media/com\\_form2content/documents/c1/a6788/f3/pd120323.pdf](http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6788/f3/pd120323.pdf) [10. 3. 2016].
- CVVM (2014) Názor na rozšířenost a míru korupce u veřejných činitelů a institucí – březen 2014. *Centrum pro výzkum veřejného mínění*, 2. 4. 2014. Online: [http://cvvm.soc.cas.cz/media/com\\_form2content/documents/c1/a7208/f3/po140402.pdf](http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7208/f3/po140402.pdf) [10. 3. 2016].
- Čermák, D. (2010) Vliv volebních preferencí na vývoj důvěry v ústavní instituce v čase. *Středoevropské politické studie*, 12(2–3), 121–141.
- Čermák, D. (2013) *Důvěra v politické instituce v ČR*. Praha: FF UK, dizertační práce.
- Egner, B., Sweeting, D., Klok, P. J. /eds./ (2013) *Local Councillors in Europe*. Stuttgart: Springer.
- Erikson, E. (1963) *Childhood and Society*. New York: Norton.
- Eurobarometer (2004) *The Eurobarometer, 62.2. Agricultural Policy, Development Aid, Social Capital, and Information and Communication Technology, November-December 2004*. Dataset.
- Eurobarometer (2016a) Eurobarometer Interactive (The Parliament). *European Commission. Public Opinion*. Online: <http://ec.europa.eu/COMMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/18/groupKy/89> [10. 3. 2016].
- Eurobarometer (2016b) Eurobarometer Interactive (Trust to Government). *European Commission. Public Opinion*. Online: <http://ec.europa.eu/COMMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/18/groupKy/98> [10. 3. 2016].
- Frič, P. a kol. (2008) *Vůdcovství českých elit*. Praha: Grada.
- Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtue and Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Fuller, L. L. (1998) *Morálka práva*. Praha: Oikoymenth.

- Giddens, A. (1998) *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Giddens, A. (2007) *Europe in the Global Age*. Cambridge: Polity Press.
- Grimmelikhuijsen, S. (2010) Transparency of Public Decision-Making: Towards Trust in Local Government? *Policy & Internet*, 2(1), 5–35.
- Habermas, J. (2000) *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia.
- Holý, L. (2001) *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Howard, M. M. (2003) *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Hroch, M. (1999) *V národním zájmu*. Praha: Lidové noviny.
- IPSOS (2014) *Zpráva z výzkumu Černošic, Semil a Hrádku nad Nisou*. Praha: IPSOS, nepublikováno.
- Levi, M. (1996) Social and Unsocial Capital. A Review Essay on Robert Putnam's Making Democracy Work. *Politics and Society*, 24(1), 45–55.
- Linek, L. (2010) *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Linek, L. (2013) *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Brno: CDK.
- Lipset, M. S. (1959) Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53(1), 69–105.
- Luhmann, N. (2006) *Sociální systémy*. Brno: CDK.
- Mansbridge, J., Parkinson, J. /eds./ (2012) *Deliberative systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marada, R. (2003) *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: CDK.
- Mlčoch, L. (2006) *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Karolinum.
- Možný, I. (1999) *Proč tak snadno...* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Müller, K. B., Fleissner, K., Kný, D. (2015) Lokální politika v Česku a Evropě aneb vítejte v labyrintu místní samosprávy. *Politologická revue*, 21(1), 119–138.
- Müller, K. B. (2016) *Češi, občanská společnost a evropské výzvy*. Praha: Triton.
- Norris, P. (2011) *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. New York: Cambridge University Press.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rádl, E. (1993) *Válka Čechů s Němci*. Praha: Melantrich.
- Rose, R., Mishler, W. (2010) *Political Trust and Distrust in Post-Authoritarian Context. Studies in Public Policy 474*. University of Aberdeen: CSPP.
- Rothstein, B. (2004) Social Trust and Honesty in Government: A Causal Mechanisms Approach. In Kornai, J., Rothstein, B., Rose-Ackerman, S. (eds.) *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*, 13–30. New York: Palgrave Macmillan.

- Rousseau, J. J. (1978) *Rozpravy*. Praha: Svoboda.
- Rozhovor 1 se zastupitelem (od 2006) a starostou (od roku 2010 dosud) Černošic Filipem Kořínkem z 2. 7. 2015.
- Rozhovor 2 s radním (od roku 2010) a místostarostou (od 2014 dosud) Černošic Petrem Wolfem z 12. 8. 2015.
- Rozhovor 3 se zastupitelem (od 2006 dosud) a radním (2010–2014) Černošic Tomášem Hlaváčkem z 1. 7. 2015.
- Rozhovor 4 se zastupitelkou (od 2006) a radní (od 2010 dosud) Černošic Lenkou Kalouskovou z 10. 6. 2015.
- Rozhovor 5 s radním (od 2010 dosud) Černošic Šimonem Hradílkem z 26. 11. 2015.
- Rozhovor 6 s poslancem (od 2010 dosud) a bývalým starostou (2006–2014) Semil Janem Farským z 11. 5. 2015.
- Rozhovor 7 se zastupitelkou (od 2006) a starostkou (2014 dosud) Semil ze 4. 5. 2015.
- Rozhovor 8 se zastupitelem (od 2006 dosud) Semil ze 4. 5. 2015.
- Rozhovor 9 s místostarostou (od 2014 dosud) Semil z 10. 6. 2015.
- Rozhovor 10 se zastupitelem (od 2006) a místostarostou (od 2014 dosud) Semil z 19. 5. 2015.
- Rozhovor 11 s hejtmanem Libereckého kraje (od 2012 dosud) a bývalým starostou (2002–2012) Hrádku nad Nisou Martinem Půtou z 15. 6. 2015.
- Rozhovor 12 s bývalým místostarostou (2006–2012) a starostou (od 2012 dosud) Hrádku nad Nisou Josefem Horynkou z 11. 5. 2015.
- Rozhovor 13 s místostarostou (od 2012 dosud) Hrádku nad Nisou Pavlem Farským z 11. 5. 2015.
- Rozhovor 14 s bývalou místostarostkou (2002–2006) a radní (od 2002 dosud) Hrádku nad Nisou Hedvikou Zimmermannovou z 11. 5. 2015.
- Rozhovor 15 s bývalým místostarostou (1998–2002) a zastupitelem (od 1998 dosud) Hrádku nad Nisou Jaroslavem Poláčkem z 15. 6. 2015.
- Rozhovor 16 s občanským aktivistou Tomášem Trojanem ze Semil z 10. 6. 2015.
- Ryšavý, D. (2006) Komunální je komunální a velká je velká! K hypotéze politizace lokálních politických elit. *Sociologický časopis*, 42(5), 953–970.
- Ryšavý, D., Čermák, D. a kol. (2015) *Na/O kraji. Kraje a jejich představitelé 2000–2013*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Ryšavý, D., Šaradín, P. (2011) *Zastupitelé českých měst a obcí v evropské perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Sedláčková, M. (2012) *Důvěra a demokracie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Shils, E. (1975) *Center and Periphery. Essays in Macro-Sociology*. Chicago: Chicago University Press.
- Skocpol, T. (1999) How Americans Became Civic. In Skocpol, T., Morris, F. (eds.) *Civic Engagement in American Democracy*, 27–80. Washington: Brookings Institutions Press.

- Sennett, R. (2012) Prostory demokracie. In Kratochvíl, P. (ed.) *Architektura a veřejný prostor*, 18–33. Praha: Zlatý řez.
- Skovajsa, M. (2013) *Struktury významu. Kultura a jednání v současné sociální teorii*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Sztompka, P. (1998) Mistrusting Civility: Predicament of a Post-Communist Society. In Alexander, J. (ed.) *Real Civil Societies*, 191–210. London: Sage.
- Sztompka, P. (1999) *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Ch. (1994) Liberální politika a veřejnost. In Michalski, K. et al. *Liberální společnost*, 17–53. Praha: Filosofia.
- Terénní deník (2010–2016) *Terénní výzkumný deník vedený v rámci zúčastněného pozorování z pozice zastupitele obce Černošice z let 2010–2016*, autor Müller, K. B., nepublikováno.
- Tocqueville, A. de (1992) *Demokracie v Americe* (2 díly). Praha: Lidové noviny.
- Uslaner, E. (2002) *The Moral Foundation of Trust*. New York: Cambridge University Press.
- Vráblíková, K. (2009) Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích. *Sociologický časopis*, 45(5), 867–898.
- Weber, M. (1929) *Politika jako povolání*. Praha: Orbis.
- Wike, R. (2008) *Where Trust is High, Crime and Corruption are Low. Global Attitudes and Trends*. Washington: Pew Research Center.

# CZECH POLITICAL SCIENCE REVIEW

## **Editorial Board /**

Jan Němec (Editor-in-Chief), Štěpán Drahokoupil (Executive Editor)  
Ladislav Cabada, Vladimíra Dvořáková, Vlastimil Fiala, Vít Hloušek, Michal Kubát,  
Zdenka Mansfeldová, Jan Outlý, Blanka Říchová, Lukáš Valeš, Milan Znoj

## **Editorial Advisory Board /**

Marek Bankowicz (Krakow), Peter Bugge (Aarhus), Seán Hanley (London),  
Petr Kopecný (Leiden), Alenka Krašovec (Ljubljana), Kevin Deegan-Krause  
(Detroit), Darina Malová (Bratislava), Françoise Mayer (Prague), Jacques Rupnik  
(Paris), Dieter Segert (Vienna), Jacek Sroka (Wroclaw), Tom Thieme (Chemnitz)

The journal is published since 1994 twice a year (Summer, Winter).

Price of single issue 150 CZK, annual subscription 300 CZK

## **Subscription order /**

[www.cspv.cz/index.php/en/czech-political-science-review/on-line-order](http://www.cspv.cz/index.php/en/czech-political-science-review/on-line-order)

## **Information for authors /**

[www.cspv.cz/index.php/en/czech-political-science-review](http://www.cspv.cz/index.php/en/czech-political-science-review)

The journal is provided to the editorial boards of the International Political Science Abstracts – Documentation Politique Internationale and The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH), it is also included in the databases EBSCO Political Science Complete, C.E.E.O.L. and ProQuest Political Science. The journal is indexed in the ERIH Plus database.

The journal is published by the Czech Political Science Association

W. Churchill sq. 4, 130 67 Prague 3, Czech Republic

[www.cspv.cz](http://www.cspv.cz)

E-mail: [nemecj@vse.cz](mailto:nemecj@vse.cz)

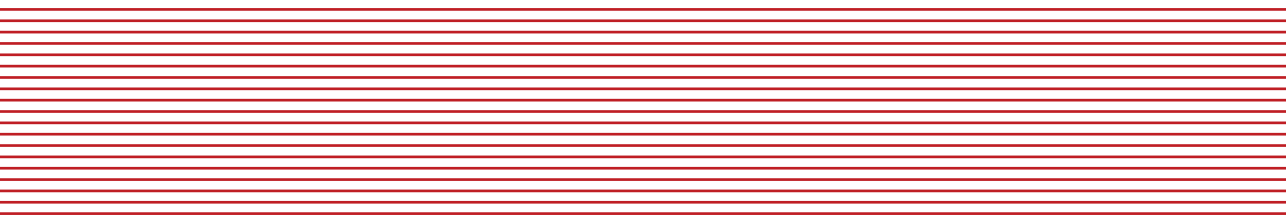
English proofreading / Jeremy Alan Garlick

The journal is financially supported by  
the Academy of Sciences of the Czech Republic.

Registration number of the Ministry of Culture of the Czech Republic / MK ČR E 6999

ISSN 1211-0353





Politologická revue je odborný recenzovaný časopis zaměřený  
na původní příspěvky českých i zahraničních autorů,  
zprávy z vědeckého života a recenze nových knih.

The Czech Political Science Review is academic peer-reviewed  
journal of political science mainly focused on original academic  
contributions of both Czech and foreign authors.